Franz Kafka

Metamorfoza

Die Verwandlung

Lexuesi

Metamorfoza
Franz Kafka, *Die Verwandlung*
Përktheu nga gjermanishtja: Ultimori.
Teksti burimor: Project Gutenberg eBook #22367 (Kurt Wolff Verlag, Leipzig 1917).
Përkthimi © 2026 Lexuesi. Ky përkthim publikohet me licencën CC BY-SA 4.0.
Teksti origjinal është në domenin publik.
Botim dixhital i Lexuesit, 26 tetor 2026. Lexojeni falas në https://lexuesi.com/librat/metamorfoza/.

Shënim i përkthyesit

Ky përkthim është bërë drejtpërdrejt nga origjinali gjermanisht, sipas tekstit të Project Gutenberg (eBook #22367), që ndjek botimin e Kurt Wolff Verlag në Leipzig, në serinë „Der jüngste Tag“, në vitin 1917. Tregimi ishte botuar për herë të parë në tetor të vitit 1915, në revistën *Die weißen Blätter*, dhe po atë vit në libër. Kafka e ndau në tri pjesë pa tituj, vetëm me numra.

Titulli gjermanisht, *Die Verwandlung*, do të thotë „shndërrimi“. Këtu është mbajtur *Metamorfoza*, titulli me të cilin vepra njihet prej kohësh në shqip.

Kafka shkruan me një gjuhë të saktë, gati zyrtare, me fjali të gjata e të ndërlikuara, që e rrëfejnë të pabesueshmen me qetësinë e një raporti. Qëllimi ka qenë që kjo qetësi të ruhet edhe në shqip, pa e zbukuruar dhe pa e shpjeguar tekstin. Fjala që Kafka përdor për Gregorin e shndërruar, *Ungeziefer*, është e paqartë me qëllim: ajo nuk tregon ndonjë kafshë të caktuar, por gjithë ato krijesa të vogla e të neveritshme që njeriu i dëbon nga shtëpia. Kafka i kërkoi botuesit që insekti të mos vizatohej në kopertinë. Prandaj këtu është përkthyer me fjalën e përgjithshme „insekt“, pa e emërtuar ndonjë lloj të caktuar. Më pas familja e quan thjesht „kafshë“ dhe „përbindësh“; vetëm pastruesja, duke e sharë, e quan „brumbull plehu“.

Edhe ndryshimet e vogla të gjuhës së Kafkës janë ruajtur: gjatë gjithë tregimit prindërit janë „i ati“ dhe „nëna“, por në faqet e fundit rrëfimi i quan papritur „zoti dhe zonja Samsa“.

Emrat e personazheve janë lënë siç janë (Gregor Samsa, Greta, Ana), dhe lakohen sipas rregullave të shqipes. Shënimet në fund të pjesëve shpjegojnë fjalë e zakone të botës së punës dhe të jetës së përditshme në Austro-Hungarinë e fillimit të shekullit XX.

— Ultimori

Përmbajtja

Pjesa e parë 4
Pjesa e dytë 23
Pjesa e tretë 43

Pjesa e parë

Kur Gregor Samsa u zgjua një mëngjes nga ëndrra të trazuara, e gjeti veten në shtratin e tij të shndërruar në një insekt monstruoz. Rrinte shtrirë mbi shpinën e tij të fortë si parzmore dhe, kur e ngrinte pak kokën, shihte barkun e tij të harkuar, ngjyrë kafe, të ndarë nga brinjëza të forta në formë harqesh, mbi majën e të cilit jorgani, gati të rrëshqiste krejt poshtë, mezi mbahej ende. Këmbët e tij të shumta, të holla për të ardhur keq krahasuar me trupin e tij, i dridheshin të pafuqishme para syve.

„Ç'më ka ndodhur?“ mendoi ai. Nuk ishte ëndërr. Dhoma e tij, një dhomë e vërtetë njeriu, vetëm pak si tepër e vogël, rrinte e qetë midis katër mureve të njohura mirë. Mbi tryezën, ku ishte shpalosur një koleksion mostrash stofrash, i nxjerrë nga çantat — Samsa ishte agjent udhëtues[1] — varej piktura që kishte prerë para pak kohësh nga një revistë e ilustruar dhe e kishte vënë në një kornizë të bukur të praruar. Paraqiste një zonjë me kapelë gëzofi e me boa gëzofi,[2] që rrinte ulur drejt dhe i zgjaste shikuesit një manshon të rëndë gëzofi, ku i ishte zhdukur i gjithë parakrahu.

[1]Agjent udhëtues: tregtar në shërbim të një firme, që udhëtonte nga qyteti në qytet me mostrat e mallit për të mbledhur porosi nga dyqanet.

[2]Boa: shall i gjatë e i ngushtë prej gëzofi ose pendësh, që zonjat e mbështillnin rreth qafës. Manshoni, që përmendet më poshtë, është një cilindër gëzofi, i hapur në të dy anët, ku futeshin duart për t'i mbajtur ngrohtë.

Pastaj shikimi i Gregorit u kthye nga dritarja, dhe moti i vrenjtur — dëgjoheshin pikat e shiut që binin mbi llamarinën e dritares — e bëri krejt melankolik. „Si do të ishte sikur të flija edhe pak e t'i harroja të gjitha këto marrëzira“, mendoi ai, por kjo ishte krejtësisht e pamundur, sepse ishte mësuar të flinte në krahun e djathtë, kurse në gjendjen e tanishme nuk mund të vihej në këtë pozitë. Me çfarëdo force që të hidhej në krahun e djathtë, gjithmonë lëkundej e kthehej prapë në shpinë. U përpoq ndoshta njëqind herë, mbylli sytë që të mos i shihte këmbët që i përpëliteshin, dhe hoqi dorë vetëm kur filloi të ndiente në ijë një dhimbje të lehtë e të shurdhët, që s'e kishte ndier kurrë më parë.

„O Zot, — mendoi ai, — ç'profesion të lodhshëm kam zgjedhur! Ditë për ditë në udhëtim. Shqetësimet e punës janë shumë më të mëdha se në vetë firmën, këtu në shtëpi, dhe për më tepër më është ngarkuar edhe ky mundim i udhëtimeve, merakët për lidhjet e trenave, të ngrënët e parregullt e të keq, një shoqërim me njerëz që ndërrohet vazhdimisht, që s'zgjat kurrë, që s'bëhet kurrë i përzemërt. Në djall të shkojnë të gjitha!“ Ndjeu një kruajtje të lehtë lart mbi bark; u shty ngadalë mbi shpinë më afër shtyllës së shtratit, që ta ngrinte më mirë kokën; e gjeti vendin që i kruhej, të mbuluar plot me pikëla të vogla të bardha, që nuk dinte si t'i gjykonte; dhe deshi ta prekte vendin me një këmbë, por e tërhoqi menjëherë, sepse me prekjen e përshkuan të dridhura të ftohta.

U rrëshqit përsëri në pozitën e mëparshme. „Kjo ngritje kaq herët, — mendoi ai, — e bën njeriun krejt budalla. Njeriu duhet ta ketë gjumin e vet. Agjentët e tjerë udhëtues jetojnë si gratë e haremit. Kur unë, për shembull, kthehem gjatë paradites në bujtinë, për të kopjuar porositë që kam marrë, këta zotërinj sapo janë ulur për mëngjes. Ta provoja këtë me shefin tim; do të fluturoja jashtë në vend. Kush e di, nga ana tjetër, nëse kjo nuk do të ishte shumë mirë për mua. Po të mos përmbahesha për shkak të prindërve, do ta kisha lënë punën prej kohësh, do t'i dilja shefit

përpara dhe do t'ia thoja mendimin tim nga thellësia e zemrës. Do të ishte rrëzuar nga tryeza e shkrimit! Është edhe një mënyrë e çuditshme, të ulesh mbi tryezën e shkrimit dhe t'i flasësh nga lart nëpunësit, i cili, për më tepër, ngaqë shefi dëgjon keq, duhet t'i afrohet fare pranë. Hë, shpresa ende s'është humbur krejt; sapo t'i mbledh paratë për t'ia shlyer borxhin e prindërve — kjo duhet të zgjasë edhe pesë a gjashtë vjet — do ta bëj patjetër. Atëherë do ta pres njëherë e mirë. Për tani, gjithsesi, duhet të ngrihem, sepse treni im niset në pesë."

Dhe hodhi sytë nga ora me zile, që tiktakonte mbi dollap. „Atë qiellor!" mendoi ai. Ishte gjashtë e gjysmë, dhe akrepat ecnin qetësisht përpara; madje gjysma kishte kaluar, po afrohej tashmë shtatë pa një çerek. Mos vallë s'kishte rënë zilja? Nga shtrati shihej se ishte kurdisur saktë për në orën katër; me siguri kishte rënë. Po, por a ishte e mundur ta flije qetësisht atë zile që i dridhte mobiljet? Hë, qetë s'kishte fjetur, por ndoshta pikërisht për këtë më thellë. Po tani ç'duhej të bënte? Treni tjetër nisej në shtatë; që ta zinte, duhej të nxitonte si i çmendur, kurse koleksioni ende s'ishte paketuar, dhe ai vetë nuk ndihej aspak i freskët e i shkathët. Dhe edhe sikur ta zinte trenin, një shpërthim zemërimi i shefit nuk mund të shmangej, sepse shërbyesi i firmës kishte pritur te treni i orës pesë dhe prej kohësh kishte njoftuar për mungesën e tij. Ishte një krijesë e shefit, pa shtyllë kurrizore e pa mend. Po sikur të lajmërohej i sëmurë? Por kjo do të ishte tepër e sikletshme dhe e dyshimtë, sepse Gregori, gjatë pesë vjetëve të shërbimit, nuk kishte qenë i sëmurë asnjëherë. Me siguri shefi do të vinte me mjekun e arkës së sigurimeve,[3] do t'u bënte qortime prindërve për djalin dembel dhe do t'i priste të gjitha kundërshtimet duke treguar mjekun e arkës, për të cilin në përgjithësi ekzistojnë vetëm njerëz krejt të shëndoshë, por që i shmangen punës. Dhe a do ta kishte, në fund të fundit,

[3] Mjeku i arkës së sigurimeve: mjeku i arkës së sigurimeve shëndetësore të punonjësve, që vërtetonte nëse një i punësuar ishte vërtet i sëmurë.

kaq gabim në këtë rast? Gregori, në të vërtetë, me përjashtim të një përgjumjeje vërtet të tepërt pas gjumit të gjatë, ndihej krejt mirë, dhe madje kishte një uri veçanërisht të fortë.

Ndërsa i mendonte të gjitha këto me ngut të madh, pa qenë në gjendje të vendoste të ngrihej nga shtrati — pikërisht atëherë ora ra shtatë pa një çerek — dikush trokiti me kujdes në derën që ishte nga ana e kokës së shtratit. „Gregor, — thirri një zë, ishte e ëma, — ora është shtatë pa një çerek. A nuk do të niseshe?“ Ai zë i butë! Gregori u tremb kur dëgjoi zërin e vet që përgjigjej, i cili ishte pa dyshim zëri i tij i dikurshëm, por në të ishte përzier, si nga poshtë, një cijatje e dhimbshme që s'mund të shtypej, e cila i linte fjalët të qarta vetëm në çastin e parë, për t'i shkatërruar pastaj në jehonën e tyre aq sa nuk e dije nëse kishe dëgjuar mirë. Gregori kishte dashur t'i përgjigjej gjerë e gjatë dhe t'i shpjegonte të gjitha, por në këto rrethana u kufizua të thoshte: „Po, po, falem-inderit, nënë, po ngrihem tani.“ Për shkak të derës prej druri, ndryshimi në zërin e Gregorit me siguri nuk vihej re jashtë, sepse e ëma u qetësua me këtë shpjegim dhe u largua duke tërhequr këmbët zvarrë. Por nga kjo bisedë e vogël anëtarët e tjerë të familjes e kishin kuptuar se Gregori, ndryshe nga ç'pritej, ishte ende në shtëpi, dhe tashmë i ati po trokiste në njërën nga dyert anësore, dobët, por me grusht. „Gregor, Gregor, — thirri ai, — ç'ke?“ Dhe pas pak e qortoi përsëri me zë më të thellë: „Gregor! Gregor!“ Kurse te dera tjetër anësore e motra ankohej me zë të ulët: „Gregor? Nuk ndihesh mirë? Të duhet gjë?“ Nga të dyja anët Gregori u përgjigj: „Jam gati tani“, dhe u përpoq, me shqiptimin më të kujdesshëm dhe duke futur pauza të gjata midis fjalëve, t'i hiqte zërit të tij çdo gjë që mund të binte në sy. I ati u kthye te mëngjesi, por motra pëshpëriti: „Gregor, hape, të përgjërohem.“ Por Gregori as që e kishte ndër mend ta hapte, përkundrazi e lavdëroi kujdesin që e kishte marrë nga udhëtimet, që edhe në shtëpi t'i kyçte të gjitha dyert gjatë natës.

Para së gjithash donte të ngrihej i qetë e pa u shqetësuar, të vishej dhe, mbi të gjitha, të hante mëngjes, e vetëm pastaj të mendonte për të tjerat, sepse, këtë e kuptonte mirë, në shtrat nuk do të arrinte kurrë me të menduarit në një përfundim të arsyeshëm. Kujtoi se edhe më parë, shpesh, kishte ndier në shtrat ndonjë dhimbje të lehtë, të shkaktuar ndoshta nga ndonjë pozitë e keqe, që pastaj, kur ngrihej, dilte se ishte thjesht përfytyrim, dhe ishte kureshtar të shihte si do të shpërbëheshin gradualisht përfytyrimet e tij të sotme. Që ndryshimi i zërit nuk ishte gjë tjetër veçse lajmëtari i një ftohjeje të fortë, sëmundjes profesionale të agjentëve udhëtues, për këtë nuk dyshonte aspak.

Ta hidhte jorganin ishte shumë e thjeshtë; mjaftonte të fryhej pak dhe ai binte vetë. Por më tej u bë e vështirë, sidomos ngaqë ishte jashtëzakonisht i gjerë. Do t'i duheshin krahë e duar për t'u ngritur; në vend të tyre, ama, kishte vetëm ato këmbëza të shumta, që ishin pa pushim në lëvizjet më të ndryshme dhe që, për më tepër, nuk mund t'i kontrollonte. Po të donte të përkulte njërën, gjëja e parë që bënte ajo ishte të shtrihej; dhe po t'ia dilte më në fund të bënte me atë këmbë atë që donte, ndërkohë gjithë të tjerat punonin, si të lëshuara nga zinxhiri, në një eksitim të skajshëm e të dhimbshëm. „Vetëm të mos rri kot në shtrat“, i tha vetes Gregori.

Fillimisht donte të dilte nga shtrati me pjesën e poshtme të trupit, por kjo pjesë e poshtme, të cilën, meqë ra fjala, ende nuk e kishte parë dhe për të cilën nuk mund të krijonte dot një përfytyrim të qartë, doli shumë e vështirë për t'u lëvizur; shkonte kaq ngadalë; dhe kur më në fund, gati i tërbuar, me gjithë forcën e mbledhur, u shty përpara pa u kursyer, e kishte zgjedhur drejtimin gabim, u përplas fort pas shtyllës së poshtme të shtratit, dhe dhimbja djegëse që ndjeu i tregoi se pikërisht pjesa e poshtme e trupit ishte ndoshta, për momentin, më e ndjeshmja.

Prandaj u përpoq të nxirrte më parë nga shtrati pjesën e sipërme të trupit dhe ktheu me kujdes kokën nga buza e shtratit.

Kjo i doli lehtë, dhe, pavarësisht gjerësisë e peshës së saj, masa e trupit më në fund e ndoqi ngadalë kthesën e kokës. Por kur më në fund e mbajti kokën jashtë shtratit, në ajër, pati frikë të vazhdonte përpara në këtë mënyrë, sepse po ta lëshonte veten të binte kështu, do të duhej të ndodhte vërtet një mrekulli që koka të mos plagosej. Dhe vetëdijen nuk duhej ta humbte me asnjë kusht pikërisht tani; më mirë të mbetej në shtrat.

Por kur, pas të njëjtit mundim, rrinte shtrirë përsëri si më parë, duke psherëtirë, dhe i shihte prapë këmbëzat e tij që luftonin me njëra-tjetrën ndoshta edhe më keq, dhe nuk gjente asnjë mënyrë për të sjellë qetësi e rregull në këtë rrëmujë, i tha vetes përsëri se ishte e pamundur të rrinte në shtrat dhe se gjëja më e arsyeshme ishte të sakrifikonte gjithçka, qoftë edhe për shpresën më të vogël që të çlirohej kështu nga shtrati. Njëkohësisht, megjithatë, nuk harronte t'i kujtonte vetes herë pas here se shumë më mirë se vendimet e dëshpëruara është shqyrtimi i qetë, sa më i qetë. Në çaste të tilla i ngulte sytë sa më fort të mundte te dritarja, por fatkeqësisht nga pamja e mjegullës së mëngjesit, që mbulonte edhe anën tjetër të rrugës së ngushtë, mezi merrje pak besim e gjallëri. „Ora shtatë tashmë, — i tha vetes kur ra sërish zilja e orës, — ora shtatë tashmë dhe ende një mjegull e tillë.“ Dhe për një copë herë qëndroi shtrirë i qetë, me frymëmarrje të dobët, sikur të priste ndoshta nga heshtja e plotë kthimin e gjendjes së vërtetë e të natyrshme të gjërave.

Pastaj, megjithatë, i tha vetes: „Para se të bjerë shtatë e një çerek, duhet patjetër ta kem lënë krejt shtratin. Përveç kësaj, deri atëherë do të vijë dikush nga firma për të pyetur për mua, sepse firma hapet para orës shtatë.“ Dhe tani iu vu punës ta nxirrte trupin nga shtrati duke e lëkundur në tërë gjatësinë e tij, krejt njëtrajtësisht. Po ta lëshonte veten të binte nga shtrati në këtë mënyrë, koka, të cilën donte ta ngrinte fort gjatë rënies, ka gjasë do të mbetej e paprekur. Shpina dukej e fortë; asaj s'do t'i ndodhte gjë kur të binte mbi qilim. Shqetësimin më të madh ia

shkaktonte mendimi për krismën e fortë që do të bëhej dhe që, ka të ngjarë, pas të gjitha dyerve do të ngjallte, në mos tmerr, të paktën ankth. Por kjo duhej rrezikuar.

Kur Gregori dilte tashmë përgjysmë jashtë shtratit — metoda e re ishte më shumë lojë sesa mundim, mjaftonte të lëkundej me hope — i shkoi ndër mend sa e thjeshtë do të ishte gjithçka sikur t'i vinte dikush në ndihmë. Dy njerëz të fortë — mendonte për të atin dhe për shërbyesen — do të kishin mjaftuar plotësisht; do t'u kishte mjaftuar t'i fusnin krahët nën shpinën e tij të harkuar, ta qëronin kështu nga shtrati, të përkuleshin me barrën dhe pastaj thjesht të prisnin me kujdes që ai të rrokullisej mbi dysheme, ku këmbëzat, shpresonte, do të merrnin njëfarë kuptimi. Hë, krejt pa përmendur që dyert ishin të kyçura, a duhej vërtet të thërriste për ndihmë? Me gjithë hallin që kishte, nuk e mbajti dot një buzëqeshje kur i shkoi kjo ndër mend.

Ishte tashmë aq përpara, sa me një lëkundje më të fortë mezi e mbante më ekuilibrin, dhe shumë shpejt do të duhej të vendoste përfundimisht, sepse pas pesë minutash do të ishte shtatë e një çerek, — kur ra zilja e derës së banesës. „Është dikush nga firma“, i tha vetes dhe gati u ngri, ndërsa këmbëzat i kërcenin edhe më me nxitim. Për një çast gjithçka mbeti e heshtur. „Nuk po hapin“, i tha vetes Gregori, i zënë nga ndonjë shpresë e pakuptimtë. Por pastaj, natyrisht, si gjithmonë, shërbyesja shkoi me hap të vendosur te dera dhe hapi. Gregorit i mjaftoi të dëgjonte fjalën e parë të përshëndetjes së vizitorit dhe e dinte tashmë kush ishte — vetë prokuristi.[4] Pse vallë ishte dënuar vetëm Gregori të shërbente në një firmë ku për lëshimin më të vogël dyshohej menjëherë më e keqja? A ishin vallë të gjithë nëpunësit, pa përjashtim, maskarenj, a nuk kishte mes tyre asnjë njeri besnik e të përkushtuar, i cili, edhe po të mos ia kishte kushtuar firmës vetëm ca orë të

[4]Prokurist: në firmat gjermane e austriake, nëpunësi i lartë që kishte prokurë, d.m.th. të drejtën ligjore për të vepruar e për të nënshkruar në emër të firmës; zakonisht ishte i pari pas pronarit.

mëngjesit, të çmendej nga brejtja e ndërgjegjes dhe të mos ishte fare në gjendje ta linte shtratin? Vallë s'mjaftonte vërtet të dërgohej një çirak për të pyetur — në qoftë se kjo pyetje ishte fare e nevojshme — a duhej të vinte vetë prokuristi, dhe a duhej t'i tregohej me këtë gjithë familjes së pafajshme se hetimi i kësaj çështjeje të dyshimtë mund t'i besohej vetëm mendjes së prokuristit? Dhe më shumë nga eksitimi në të cilin e kishin futur këto mendime, sesa nga një vendim i vërtetë, Gregori u hodh me gjithë fuqinë nga shtrati. U dëgjua një goditje e fortë, por nuk ishte një krismë e vërtetë. Rënia u zbut pak nga qilimi, edhe shpina ishte më elastike nga ç'kishte menduar Gregori, prandaj tingulli i shurdhët s'u ndie aq shumë. Vetëm kokën nuk e kishte mbajtur me aq kujdes sa duhej dhe e kishte përplasur; e ktheu dhe e fërkoi pas qilimit nga inati e dhimbja.

— Atje brenda ra diçka, — tha prokuristi në dhomën ngjitur, majtas. Gregori u përpoq të përfytyronte nëse edhe prokuristit nuk mund t'i ndodhte ndonjëherë diçka e ngjashme me atë që i kishte ndodhur atij sot; mundësinë e kësaj, në fund të fundit, duhej ta pranoje. Por si për t'i dhënë një përgjigje të vrazhdë kësaj pyetjeje, prokuristi bëri tani në dhomën ngjitur disa hapa të vendosur dhe i bëri të kërcisnin çizmet e tij prej lëkure të llakuar. Nga dhoma ngjitur, djathtas, motra pëshpëriti, për ta njoftuar Gregorin: — Gregor, erdhi prokuristi. — E di, — tha Gregori me vete; por nuk guxoi ta ngrinte zërin aq sa ta dëgjonte motra.

— Gregor, — tha tani i ati nga dhoma ngjitur, majtas, — zoti prokurist ka ardhur dhe pyet pse nuk u nise me trenin e mëngjesit. Nuk dimë ç't'i themi. Përveç kësaj, do të flasë edhe me ty personalisht. Prandaj, të lutem, hape derën. Ai do të ketë mirësinë të na e falë rrëmujën në dhomë. — Mirëmëngjes, zoti Samsa, — thirri përzemërsisht prokuristi në mes. — Nuk ndihet mirë, — i tha e ëma prokuristit, ndërsa i ati fliste ende te dera, — nuk ndihet mirë, më besoni, zoti prokurist. Si do të humbiste ndryshe Gregori një tren! Djali s'ka gjë tjetër në kokë veç punës.

Gati më vjen inat që nuk del kurrë në mbrëmje; tani ka qenë tetë ditë në qytet, por çdo mbrëmje ka ndenjur në shtëpi. Rri me ne në tryezë dhe lexon gazetën në heshtje, ose studion oraret e trenave. Për të është tashmë argëtim kur merret me punime me sharrëz.[5] Kështu, për shembull, brenda dy-tri mbrëmjesh ka gdhendur një kornizë të vogël; do të habiteni sa e bukur është; është varur brenda në dhomë; do ta shihni menjëherë, sapo të hapë Gregori. Përveç kësaj, jam e lumtur që jeni këtu, zoti prokurist; ne vetëm nuk do ta kishim bindur Gregorin ta hapte derën; është kaq kokëfortë; dhe me siguri nuk ndihet mirë, ndonëse në mëngjes e mohoi. — Vij menjëherë, — tha Gregori ngadalë e me kujdes, dhe nuk lëvizte, që të mos i humbiste asnjë fjalë e bisedave. — As unë, zonjë e nderuar, nuk mund ta shpjegoj ndryshe, — tha prokuristi, — shpresoj se s'është ndonjë gjë serioze. Ndonëse, nga ana tjetër, duhet të them se ne njerëzit e tregtisë — për fat të keq ose për fat të mirë, si të doni — shumë shpesh jemi të detyruar ta kapërcejmë thjesht një sëmundje të lehtë për hir të punës. — Pra, mund të hyjë zoti prokurist te ti? — pyeti i ati i paduruar dhe trokiti përsëri në derë. — Jo, — tha Gregori. Në dhomën ngjitur, majtas, ra një heshtje e sikletshme, në dhomën ngjitur, djathtas, motra filloi të ngashërehej.

Pse vallë nuk shkonte motra te të tjerët? Ndoshta sapo ishte ngritur nga shtrati dhe ende s'kishte filluar të vishej. Dhe pse qante vallë? Sepse ai nuk ngrihej dhe nuk e linte prokuristin të hynte, sepse rrezikonte ta humbte vendin e punës dhe sepse atëherë shefi do t'i ndiqte përsëri prindërit me kërkesat e vjetra? Por këto ishin, për momentin, merakë të panevojshëm. Gregori ishte ende këtu dhe as që i shkonte ndër mend ta braktiste familjen. Për çastin rrinte shtrirë aty mbi qilim, dhe askush që do ta kishte ditur gjendjen e tij nuk do t'i kishte kërkuar seriozisht ta linte prokuristin të hynte. Por për këtë mosmirësjellje të vogël,

[5] Punime me sharrëz: figura e korniza të prera nga dërrasa të holla me një sharrë të imët dore, një hobi shumë i përhapur në atë kohë.

për të cilën më vonë do të gjendej lehtë një justifikim i përshtatshëm, Gregori nuk mund të përzihej menjëherë nga puna. Dhe Gregorit i dukej se do të ishte shumë më e arsyeshme ta linin të qetë tani, në vend që ta shqetësonin me të qara e me lutje. Por ishte pikërisht pasiguria ajo që i mundonte të tjerët dhe që e justifikonte sjelljen e tyre.

— Zoti Samsa, — thirri tani prokuristi me zë të ngritur, — ç'ndodh vallë? Ju barrikadoheni atje në dhomën tuaj, përgjigjeni vetëm me po dhe jo, u shkaktoni prindërve tuaj merakë të rëndë e të panevojshëm dhe i lini pas dore — kjo vetëm sa për ta përmendur — detyrat tuaja të punës në një mënyrë vërtet të padëgjuar. Unë flas këtu në emër të prindërve tuaj dhe të shefit tuaj dhe ju lutem fare seriozisht për një shpjegim të menjëhershëm e të qartë. Habitem, habitem. Kujtoja se ju njihja si njeri të qetë e të arsyeshëm, kurse tani duket se papritur doni të filloni të paradoni me teka të çuditshme. Shefi, në të vërtetë, sot në mëngjes më la të kuptoja një shpjegim të mundshëm për mungesën tuaj — kishte të bënte me arkëtimet që ju janë besuar së fundi — por unë, për të thënë të vërtetën, gati e vura fjalën e nderit se ky shpjegim nuk mund të ishte i saktë. Kurse tani shoh këtu kokëfortësinë tuaj të pakuptueshme dhe e humbas krejt çdo dëshirë që të ndërhyj qoftë edhe pak për ju. Dhe vendi juaj i punës nuk është aspak nga më të sigurtit. Fillimisht kisha ndër mend t'jua thosha të gjitha këto vetëm për vetëm, por meqë më bëni ta humbas kot kohën këtu, nuk e di pse nuk duhet ta mësojnë edhe prindërit tuaj të nderuar. Rezultatet tuaja kohët e fundit, pra, kanë qenë shumë të pakënaqshme; nuk është, sigurisht, stina për të bërë punë të veçanta, këtë e pranojmë; por stinë për të mos bërë asnjë punë nuk ka fare, zoti Samsa, nuk duhet të ketë.

— Por, zoti prokurist, — thirri Gregori jashtë vetes, dhe nga eksitimi harroi gjithçka tjetër, — po e hap menjëherë, në çast. Një sëmundje e lehtë, një marramendje, më penguan të ngrihesha. Jam ende në shtrat. Por tani jam përsëri krejt i freskët. Ja,

po ngrihem nga shtrati. Vetëm pak durim! Ende nuk shkon aq mirë sa mendoja. Por jam mirë tashmë. Si mund ta zërë kështu njeriun! Ende dje në mbrëmje isha krejt mirë, prindërit e mi e dinë, ose më mirë, që dje në mbrëmje kisha një parandjenjë të vogël. Duhej të më ishte dukur në fytyrë. Pse vallë s'e lajmërova në firmë! Por njeriu gjithmonë mendon se do ta kalojë sëmundjen pa ndenjur në shtëpi. Zoti prokurist! Kurseni prindërit e mi! Për të gjitha qortimet që po më bëni tani nuk ka asnjë arsye; askush nuk më ka thënë as edhe një fjalë për to. Ndoshta nuk i keni lexuar porositë e fundit që kam dërguar. Përveç kësaj, do të nisem në udhëtim me trenin e orës tetë, këto pak orë pushim më kanë dhënë forcë. Mos u vononi, zoti prokurist; jam vetë në firmë menjëherë, dhe kini mirësinë ta thoni këtë dhe t'i paraqitni respektet e mia zotit shef!

Dhe ndërsa Gregori i nxirrte të gjitha këto me ngut dhe mezi e dinte se ç'thoshte, i ishte afruar lehtë dollapit, ndoshta falë stërvitjes që kishte bërë tashmë në shtrat, dhe po përpiqej tani të ngrihej drejt duke u mbajtur pas tij. Donte vërtet ta hapte derën, vërtet të dukej e të fliste me prokuristin; ishte i etur të mësonte se ç'do të thoshin të tjerët, që tani e kërkonin aq shumë, kur ta shihnin. Po të trembeshin, atëherë Gregori nuk kishte më asnjë përgjegjësi dhe mund të rrinte i qetë. Por po t'i pranonin të gjitha me qetësi, atëherë as ai s'kishte arsye të shqetësohej, dhe mund të ishte, po të nxitonte, vërtet në stacion në orën tetë. Fillimisht rrëshqiti disa herë nga dollapi i lëmuar, por më në fund i dha vetes një shtytje të fundit dhe u ngrit drejt; dhimbjet në pjesën e poshtme të barkut nuk i vinte më re fare, sado që i digjnin. Tani e lëshoi veten mbi mbështetësen e një karrigeje aty pranë, buzëve të së cilës u kap me këmbëzat. Me këtë, ama, e kishte rimarrë edhe kontrollin mbi veten dhe heshti, sepse tani mund ta dëgjonte prokuristin.

— E kuptuat qoftë edhe një fjalë? — i pyeti prokuristi prindërit. — Mos vallë po tallet me ne? — Për hir të Zotit, — thirri e

ëma, tashmë duke qarë, — ndoshta është rëndë i sëmurë, dhe ne po e mundojmë. Greta! Greta! — bërtiti ajo pastaj. — Nënë? — thirri motra nga ana tjetër. Ato flisnin me njëra-tjetrën përmes dhomës së Gregorit. — Duhet të shkosh menjëherë te mjeku. Gregori është i sëmurë. Shpejt, thirre mjekun. E dëgjove Gregorin si foli tani? — Ishte zë kafshe, — tha prokuristi, dukshëm me zë të ulët përkundrejt britmave të nënës. — Ana! Ana! — thirri i ati nga paradhoma drejt kuzhinës dhe përplasi duart, — thirr menjëherë një çilingir! — Dhe tashmë dy vajzat vraponin nëpër paradhomë me fundet që u fëshfërinin — si qe veshur motra kaq shpejt? — dhe e hapën me vrull derën e banesës. Nuk u dëgjua fare që dera të përplasej; me siguri e kishin lënë të hapur, siç ndodh zakonisht në banesat ku ka ndodhur një fatkeqësi e madhe.

Gregori, megjithatë, ishte bërë shumë më i qetë. Fjalët e tij, pra, nuk i kuptonin më, ndonëse atij i ishin dukur mjaft të qarta, më të qarta se më parë, ndoshta ngaqë veshi ishte mësuar. Por, sido që të ishte, tani besonin se diçka nuk ishte krejt në rregull me të, dhe ishin gati ta ndihmonin. Besimi dhe siguria me të cilën ishin dhënë urdhrat e para i bënë mirë. Ndihej përsëri i përfshirë në rrethin njerëzor dhe priste nga të dy, nga mjeku dhe nga çilingiri, pa i dalluar në të vërtetë saktë njërin nga tjetri, vepra të shkëlqyera e të habitshme. Për të pasur një zë sa më të qartë për bisedimet vendimtare që po afroheshin, u kollit pak, duke u përpjekur, sigurisht, ta bënte këtë krejt mbytur, meqë ndoshta edhe kjo zhurmë tingëllonte ndryshe nga një kollë njeriu, gjë që ai vetë nuk guxonte më ta gjykonte. Në dhomën ngjitur ndërkohë ishte bërë krejt qetësi. Ndoshta prindërit rrinin me prokuristin në tryezë dhe pëshpëritnin, ndoshta të gjithë ishin mbështetur te dera dhe përgjonin.

Gregori u shty ngadalë me karrigen drejt derës, e lëshoi atje, u hodh mbi derë, u mbajt drejt pas saj — shputat e këmbëzave të tij kishin pak ngjitës — dhe pushoi aty për një çast nga mundimi.

Pastaj iu vu punës ta rrotullonte me gojë çelësin në bravë. Fatkeqësisht, dukej se nuk kishte dhëmbë të vërtetë — me çfarë do ta kapte atëherë çelësin? — por në kompensim nofullat ishin, sigurisht, shumë të forta; me ndihmën e tyre arriti vërtet ta vinte çelësin në lëvizje dhe nuk i kushtoi vëmendje faktit që pa dyshim po i shkaktonte vetes ndonjë dëm, sepse një lëng ngjyrë kafe i doli nga goja, rrodhi mbi çelës dhe pikoi në dysheme. „Dëgjoni, pra, — tha prokuristi në dhomën ngjitur, — po e rrotullon çelësin.“ Kjo ishte për Gregorin një nxitje e madhe; por të gjithë duhej t'i kishin thirrur, edhe i ati, edhe e ëma: „Hajde, Gregor, — duhej të kishin thirrur, — vazhdo, fort pas bravës!“ Dhe me përfytyrimin se të gjithë po i ndiqnin me ankth përpjekjet e tij, u kap me nofulla pas çelësit, pa u kujtuar për asgjë tjetër, me gjithë forcën që mundi të mblidhte. Sipas se si përparonte rrotullimi i çelësit, ai vallëzonte rreth bravës, tani mbahej drejt vetëm me gojë, dhe sipas nevojës varej pas çelësit ose e shtypte përsëri poshtë me gjithë peshën e trupit. Tingulli më i kthjellët i bravës, që më në fund u hap me kërcitje, e solli Gregorin vërtet në vete. Duke marrë frymë lirshëm, i tha vetes: „Pra, nuk më duhej çilingiri“, dhe e vuri kokën mbi dorezë për ta hapur derën krejt.

Meqë derën duhej ta hapte në këtë mënyrë, ajo ishte në të vërtetë e hapur mjaft gjerë, kurse ai vetë ende nuk dukej. Duhej fillimisht të rrotullohej ngadalë rreth njërit kanat të derës, dhe madje me shumë kujdes, po të mos donte të binte keq mbi shpinë pikërisht para se të hynte në dhomë. Ishte ende i zënë me atë lëvizje të vështirë dhe s'kishte kohë t'i kushtonte vëmendje gjë tjetër, kur dëgjoi prokuristin të lëshonte një „Oh!“ të fortë — tingëllonte si fishkëllima e erës — dhe tani e pa edhe atë, si, duke qenë më afër derës, e shtypi dorën pas gojës së hapur dhe u tërhoq ngadalë prapa, sikur ta shtynte një forcë e padukshme që vepronte pa pushim, njëtrajtësisht. E ëma — ajo rrinte aty, pavarësisht pranisë së prokuristit, me flokët ende të shpupuritur nga nata, të ngritur përpjetë — fillimisht e shikoi të atin me

duar të bashkuara, pastaj bëri dy hapa drejt Gregorit dhe ra në mes të fundeve të saj që u shtrinë rreth e rrotull, me fytyrën të ulur krejt mbi gjoks, sa s'i dukej më fare. I ati shtrëngoi grushtin me një shprehje armiqësore, sikur të donte ta shtynte Gregorin prapa në dhomën e tij, pastaj vështroi me pasiguri rreth e rrotull dhomës së ndenjes, pastaj vuri duart mbi sy dhe qau sa i dridhej gjoksi i fuqishëm.

Gregori, megjithatë, nuk hyri fare në dhomë, por u mbështet nga brenda pas kanatit tjetër, të mbërthyer me shul, kështu që trupi i dukej vetëm përgjysmë, dhe mbi të koka e përkulur anash, me të cilën shikonte vjedhurazi të tjerët. Ndërkohë ishte bërë shumë më dritë; në anën tjetër të rrugës dallohej qartë një copë e shtëpisë përballë, e pafundme, gri në të zezë — ishte një spital — me dritaret e rregullta që i çanin ashpër fasadën; shiu binte ende, por vetëm me pika të mëdha, që dalloheshin një nga një dhe që dukeshin sikur hidheshin përdhe, vërtet, një nga një. Takëmet e mëngjesit ishin mbi tryezë me shumicë, sepse për të atin mëngjesi ishte vakti më i rëndësishëm i ditës, që e zgjaste me orë të tëra duke lexuar gazeta të ndryshme. Pikërisht në murin përballë varej një fotografi e Gregorit nga koha e ushtrisë, që e paraqiste si toger, me dorën te shpata, duke buzëqeshur shkujdesur, që kërkonte respekt për qëndrimin e tij e për uniformën. Dera për në paradhomë ishte e hapur, dhe meqë ishte e hapur edhe dera e banesës, shihej jashtë, në sheshpushimin e banesës dhe në fillimin e shkallëve që zbrisnin poshtë.

— Hë, — tha Gregori, duke qenë fare i vetëdijshëm se ishte i vetmi që e kishte ruajtur qetësinë, — do të vishem menjëherë, do ta paketoj koleksionin dhe do të nisem. A doni, a doni të më lini të nisem? Hë, zoti prokurist, e shihni, nuk jam kokëfortë dhe e punoj me qejf; udhëtimi është i lodhshëm, por pa udhëtuar nuk do të mund të jetoja. Ku po shkoni, zoti prokurist? Në firmë? Po? Do t'i raportoni të gjitha me vërtetësi? Njeriu mund të jetë për momentin i paaftë për punë, por pikërisht atëherë është koha e

duhur të kujtohen rezultatet e mëparshme dhe të mendohet se më vonë, pasi të hiqet pengesa, ai do të punojë me siguri edhe më me zell e më i përqendruar. Unë i kam kaq shumë detyrime zotit shef, këtë e dini shumë mirë. Nga ana tjetër, kam merakun për prindërit e mi dhe për motrën. Jam në hall, por do t'ia dal përsëri. Por mos ma bëni më të vështirë se ç'është. Mbani anën time në firmë! Agjentin udhëtues nuk e duan, e di. Mendojnë se fiton para me thes dhe se bën ndërkaq një jetë të bukur. Thjesht nuk kanë ndonjë arsye të veçantë ta mendojnë më mirë këtë paragjykim. Por ju, zoti prokurist, ju i shihni gjërat më mirë se personeli tjetër, madje, ta them në mirëbesim, më mirë se vetë zoti shef, i cili, në cilësinë e tij si pronar, lehtë mund të gabojë në gjykimin e tij në dëm të një nëpunësi. Ju e dini gjithashtu shumë mirë se agjenti udhëtues, që është jashtë firmës gati gjithë vitin, mund të bëhet kaq lehtë viktimë e thashethemeve, e rastësive dhe e ankesave pa bazë, kundër të cilave i është krejt e pamundur të mbrohet, sepse për to zakonisht nuk merr vesh fare gjë dhe vetëm kur kthehet në shtëpi i rraskapitur, pasi ka mbaruar një udhëtim, i ndien në kurrizin e vet pasojat e këqija, shkaqet e të cilave nuk mund të zbulohen më. Zoti prokurist, mos ikni pa më thënë një fjalë që të më tregojë se ma jepni të drejtën të paktën pjesërisht!

Por prokuristi ishte kthyer mënjanë që në fjalët e para të Gregorit, dhe vetëm përmbi supin që i dridhej vështronte prapa nga Gregori, me buzët të përdredhura. Dhe gjatë fjalimit të Gregorit nuk qëndroi i palëvizur asnjë çast, por, pa i hequr sytë nga Gregori, tërhiqej drejt derës, por shumë ngadalë, sikur të ekzistonte një ndalim i fshehtë për ta lënë dhomën. Ishte tashmë në paradhomë, dhe nga lëvizja e befasishme me të cilën e nxori për herë të fundit këmbën nga dhoma e ndenjes, mund të kujtoje se sapo i ishte djegur shputa. Në paradhomë, ama, e zgjati dorën e djathtë sa më larg nga vetja, drejt shkallëve, sikur atje ta priste një shpëtim gati i mbinatyrshëm.

Gregori e kuptoi se prokuristin në këtë gjendje shpirtërore nuk duhej ta linte të ikte në asnjë mënyrë, po të mos donte që vendi i tij në firmë të rrezikohej në kulm. Prindërit nuk i kuptonin aq mirë të gjitha këto; gjatë viteve të gjata ishin bindur se Gregori ishte siguruar për gjithë jetën në këtë firmë, dhe për më tepër tani ishin aq të zënë me shqetësimet e çastit, sa e kishin humbur çdo largpamësi. Por Gregori e kishte këtë largpamësi. Prokuristi duhej mbajtur, qetësuar, bindur dhe më në fund fituar; e ardhmja e Gregorit dhe e familjes së tij varej, në fund të fundit, nga kjo! Sikur të kishte qenë këtu motra! Ajo ishte e zgjuar; kishte qarë qysh kur Gregori rrinte ende i qetë mbi shpinë. Dhe me siguri prokuristi, ky adhurues i zonjave, do ta kishte lënë veten të udhëhiqej prej saj; ajo do ta kishte mbyllur derën e banesës dhe në paradhomë do t'ia kishte hequr frikën me fjalë. Por motra s'ishte aty, Gregori duhej të vepronte vetë. Dhe pa menduar se ende nuk i njihte fare aftësitë e tij të tanishme për të lëvizur, pa menduar as se fjalimi i tij ndoshta, madje ka shumë të ngjarë, përsëri nuk ishte kuptuar, e la kanatin e derës; u shty nëpër hapje; donte të shkonte te prokuristi, i cili ishte kapur tashmë, për të qeshur, me të dyja duart pas parmakut të sheshpushimit; por menjëherë, duke kërkuar një mbështetje, me një britmë të vogël, ra mbi këmbëzat e tij të shumta. Sapo ndodhi kjo, ndjeu për herë të parë atë mëngjes një mirëqenie trupore; këmbëzat kishin tokë të fortë nën vete; i bindeshin plotësisht, siç vuri re me gëzim; madje përpiqeshin ta çonin ku të donte ai; dhe tashmë besonte se përmirësimi përfundimtar i gjithë vuajtjes ishte fare afër. Por në po atë çast, ndërsa rrinte aty përdhe, duke u lëkundur nga lëvizja e përmbajtur, jo shumë larg nga e ëma, pikërisht përballë saj, ajo, që dukej krejt e zhytur në vetvete, u hodh befas përpjetë, me krahët të shtrirë gjerë, me gishtat të hapur, thirri: „Ndihmë, për hir të Zotit, ndihmë!“, e mbante kokën të përkulur, sikur të donte ta shihte më mirë Gregorin, por, në kundërshtim me këtë, vrapoi pa mend prapa;

kishte harruar se pas saj ishte tryeza e shtruar; kur arriti te ajo, u ul me nxitim mbi të, si e hutuar, dhe dukej se nuk e vinte re fare se pranë saj, nga ibriku i madh i përmbysur, kafeja derdhej si lumë mbi qilim.

— Nënë, nënë, — tha Gregori me zë të ulët dhe e vështroi nga poshtë. Prokuristi i kishte dalë për një çast krejt nga mendja; përkundrazi, nuk e përmbajti dot veten që, duke parë kafenë që rridhte, të kafshonte disa herë ajrin me nofulla. Për këtë e ëma bërtiti përsëri, iku nga tryeza dhe ra në krahët e të atit, që i vinte me vrap përpara. Por Gregori tani nuk kishte kohë për prindërit e tij; prokuristi ishte tashmë në shkallë; me mjekrën mbi parmak, vështroi edhe një herë të fundit prapa. Gregori mori vrull për ta arritur sa më me siguri; prokuristi duhet të ketë parandier diçka, sepse bëri një kërcim përmbi disa shkallë dhe u zhduk; „Uh!“ bërtiti megjithatë, dhe britma u dëgjua në gjithë shkallët. Fatkeqësisht, kjo ikje e prokuristit dukej se e hutoi krejt edhe të atin, i cili deri atëherë kishte qenë relativisht i përmbajtur, sepse në vend që të vraponte vetë pas prokuristit, ose të paktën të mos e pengonte Gregorin në ndjekje, rrëmbeu me dorën e djathtë bastunin e prokuristit, të cilin ky e kishte lënë bashkë me kapelën dhe pallton mbi një karrige, mori me të majtën një gazetë të madhe nga tryeza dhe, duke përplasur këmbët, iu vu punës ta kthente Gregorin në dhomën e tij duke tundur bastunin dhe gazetën. Asnjë lutje e Gregorit nuk ndihmonte, asnjë lutje madje nuk kuptohej; sado me përulësi ta kthente kokën, i ati vetëm përplaste më fort këmbët. Atje përtej, e ëma, pavarësisht motit të freskët, kishte hapur me vrull një dritare dhe, e përkulur jashtë, e shtypte fytyrën në duar, larg jashtë dritares. Midis rrugicës dhe shkallëve u krijua një rrymë e fortë ajri, perdet e dritareve fluturuan, gazetat mbi tryezë fëshfërinin, disa fletë u përhapën nëpër dysheme. I pamëshirshëm, i ati shtynte përpara dhe lëshonte fërshëllima si një i egër. Gregori, ama, nuk kishte ende fare stërvitje për të ecur prapa, dhe vërtet shkonte shumë

ngadalë. Sikur t'i lejohej Gregorit të kthehej, do të kishte qenë menjëherë në dhomën e tij, por kishte frikë se mos e bënte të atin të paduruar me atë kthim që merrte kohë, dhe çdo çast e kërcënonte goditja vdekjeprurëse e bastunit në dorën e të atit, mbi shpinë ose mbi kokë. Më në fund, megjithatë, Gregorit s'i mbeti gjë tjetër, sepse vuri re me tmerr se, duke ecur prapa, nuk dinte as ta mbante drejtimin; dhe kështu filloi, duke i hedhur pa pushim të atit vështrime anësore plot frikë, të kthehej sa më shpejt që mundej, por në të vërtetë vetëm shumë ngadalë. Ndoshta i ati e vuri re vullnetin e tij të mirë, sepse nuk e pengoi gjatë kësaj, por madje e drejtonte herë pas here lëvizjen e rrotullimit nga larg me majën e bastunit. Sikur të mos kishte qenë kjo fërshëllimë e padurueshme e të atit! Gregori e humbi krejt kokën nga ajo. Ishte kthyer pothuajse krejt, kur, duke dëgjuar gjithmonë atë fërshëllimë, madje gaboi dhe u kthye përsëri pak prapa. Por kur më në fund, për fat, u ndodh me kokë përpara hapjes së derës, doli që trupi i tij ishte shumë i gjerë për të kaluar pa vështirësi. Të atit, natyrisht, në gjendjen e tij të tanishme, as që i shkonte ndër mend së largu ta hapte, fjala vjen, kanatin tjetër të derës, për t'i krijuar Gregorit një kalim të mjaftueshëm. Ideja e tij fikse ishte vetëm që Gregori duhej të hynte sa më shpejt në dhomën e vet. Kurrë nuk do t'i kishte lejuar as përgatitjet e ndërlikuara që i duheshin Gregorit për t'u ngritur drejt dhe ndoshta për të kaluar kështu nëpër derë. Ndoshta tani e shtynte Gregorin përpara me një zhurmë të veçantë, sikur të mos kishte asnjë pengesë; pas Gregorit nuk tingëllonte më aspak si zëri i vetëm një babai; tani nuk ishte më aspak për shaka, dhe Gregori u fut — ndodhte ç'të ndodhte — në derë. Njëra anë e trupit iu ngrit, rrinte shtrembër në hapjen e derës, njëra ije i ishte gërvishtur krejt, në derën e bardhë mbetën njolla të shëmtuara, shpejt ngeci dhe vetë nuk do të mund të lëvizte më, këmbëzat në njërën anë i vareshin duke u dridhur lart në ajër, ato në anën tjetër ishin shtypur me dhimbje pas dyshemesë — kur i ati i dha nga pas një shtytje të fortë, tani

vërtet çliruese, dhe ai u hodh, duke rrjedhur shumë gjak, thellë brenda në dhomën e tij. Dera u përplas edhe me bastun, pastaj më në fund u bë qetësi.

Pjesa e dytë

Vetëm në muzg u zgjua Gregori nga gjumi i tij i rëndë, i ngjashëm me të fikët. Me siguri do të ishte zgjuar jo shumë më vonë edhe pa u shqetësuar, sepse ndihej mjaft i çlodhur dhe i fjetur, por iu duk sikur e kishin zgjuar një hap i shpejtë dhe mbyllja e kujdesshme e derës që të çonte në paradhomë. Drita e tramvajit elektrik binte e zbehtë, aty-këtu, mbi tavanin e dhomës dhe mbi pjesët më të larta të mobiljeve, por poshtë, ku ishte Gregori, ishte errësirë. Ngadalë, duke prekur ende në mënyrë të ngathët me antenat e tij, që sapo kishte filluar t'i çmonte, u shty drejt derës për të parë se ç'kishte ndodhur atje. Ana e tij e majtë dukej si një vragë e vetme e gjatë, që i tendosej në mënyrë të pakëndshme, dhe duhej të çalonte me të vërtetë mbi dy radhët e këmbëve. Një këmbëz, meqë ra fjala, ishte plagosur rëndë gjatë ngjarjeve të paradites — ishte gati mrekulli që ishte plagosur vetëm një — dhe i tërhiqej zvarrë pa jetë.

Vetëm kur arriti te dera e kuptoi se ç'e kishte tërhequr atje në të vërtetë; kishte qenë era e diçkaje që hahej. Sepse atje ishte një tas plot me qumësht të ëmbël, ku notonin feta të vogla buke të bardhë. Gati sa nuk qeshi nga gëzimi, sepse kishte uri edhe më të madhe se në mëngjes, dhe menjëherë e zhyti kokën në qumësht gati deri mbi sy. Por shpejt e tërhoqi përsëri i zhgënjyer; jo vetëm që të ngrënët i vinte i vështirë për shkak të anës së majtë të lënduar — dhe mund të hante vetëm kur i gjithë trupi punonte bashkë, duke gulçuar — por, për më tepër, qumështi, që përn-

dryshe ishte pija e tij e preferuar dhe që me siguri motra ia kishte vënë aty për këtë arsye, nuk i pëlqente aspak, madje u kthye gati me neveri nga tasi dhe u zvarrit përsëri në mes të dhomës.

Në dhomën e ndenjes, siç pa Gregori nga e çara e derës, ishte ndezur gazi, por ndërsa zakonisht në këtë orë të ditës i ati kishte zakon t'u lexonte me zë të lartë nënës, e ndonjëherë edhe motrës, gazetën që dilte pasdite, tani nuk dëgjohej asnjë zë. Hë, ndoshta ky lexim me zë, për të cilin motra i tregonte e i shkruante gjithmonë, kishte rënë fare nga zakoni kohët e fundit. Por edhe përreth ishte kaq qetë, ndonëse banesa me siguri nuk ishte bosh. „Sa jetë e qetë që bënte familja“, i tha vetes Gregori dhe, ndërsa vështronte i ngrirë përpara në errësirë, ndjeu një krenari të madhe që kishte mundur t'u siguronte prindërve dhe motrës një jetë të tillë në një banesë kaq të bukur. Po sikur tani gjithë qetësia, gjithë mirëqenia, gjithë kënaqësia të merrnin një fund të tmerrshëm? Që të mos humbej në mendime të tilla, Gregori më mirë u vu në lëvizje dhe u zvarrit lart e poshtë nëpër dhomë.

Njëherë gjatë mbrëmjes së gjatë u hap njëra derë anësore, e njëherë tjetra, sa një e çarë e vogël, dhe u mbyllën përsëri shpejt; dikush me sa duket kishte nevojë të hynte, por edhe shumë mëdyshje. Gregori tani u ndal fare pranë derës së dhomës së ndenjes, i vendosur ta fuste disi brenda vizitorin që ngurronte, ose të paktën të merrte vesh kush ishte; por tani dera nuk u hap më dhe Gregori priti më kot. Në mëngjes, kur dyert ishin të kyçura, të gjithë kishin dashur të hynin te ai; tani, që ai kishte hapur njërën derë dhe të tjerat me sa dukej ishin hapur gjatë ditës, nuk vinte më askush, dhe çelësat tani ishin vënë nga jashtë.

Vetëm natën vonë u fik drita në dhomën e ndenjes, dhe tani ishte e lehtë të kuptohej se prindërit dhe motra kishin ndenjur zgjuar deri aq vonë, sepse, siç dëgjohej qartë, tani të tre po largoheshin në majë të gishtave. Tani me siguri deri në mëngjes nuk do të hynte më askush te Gregori; kishte, pra, shumë kohë për të menduar i pashqetësuar se si duhej ta rregullonte tani jetën nga

e para. Por dhoma e lartë, e zbrazët, ku ishte i detyruar të rrinte shtrirë rrafsh mbi dysheme, e frikësonte, pa mundur ta gjente shkakun, sepse ishte, në fund të fundit, dhoma ku banonte prej pesë vjetësh — dhe me një kthesë gjysmë të pavetëdijshme, e jo pa një turp të lehtë, u turr nën kanape, ku, megjithëse shpina i shtypej pak dhe megjithëse nuk mund ta ngrinte më kokën, u ndie menjëherë shumë rehat dhe i erdhi keq vetëm që trupi i tij ishte shumë i gjerë për t'u futur krejt nën kanape.

Atje mbeti gjithë natën, të cilën e kaloi pjesërisht në gjysmëgjumë, nga i cili uria e zgjonte vazhdimisht me tronditje, por pjesërisht në merakë dhe në shpresa të paqarta, që të gjitha, megjithatë, të çonin në përfundimin se për tani duhej të rrinte i qetë dhe, me durim e me kujdesin më të madh, t'ia bënte familjes të durueshme bezditë që ishte i detyruar t'i shkaktonte në gjendjen e tij të tanishme.

Që herët në mëngjes, ishte ende gati natë, Gregori pati rastin ta provonte forcën e vendimeve që sapo kishte marrë, sepse nga paradhoma motra, gati krejt e veshur, hapi derën dhe vështroi brenda me ankth. Nuk e gjeti menjëherë, por kur e pa nën kanape — o Zot, diku duhej të ishte, s'kishte mundur të fluturonte tutje — u tremb aq shumë, sa, pa e përmbajtur dot veten, e përplasi përsëri derën nga jashtë. Por, sikur të pendohej për sjelljen e saj, e hapi menjëherë derën përsëri dhe hyri në majë të gishtave, sikur të ishte te një i sëmurë rëndë, apo madje te një i huaj. Gregori e kishte shtyrë kokën përpara deri afër buzës së kanapesë dhe e vëzhgonte. A do ta vinte re vallë se ai e kishte lënë qumështin, dhe aspak nga mungesa e urisë, dhe a do t'i sillte ndonjë ushqim tjetër që i shkonte më shumë? Po të mos e bënte vetë, ai më mirë do të vdiste nga uria sesa t'ia tërhiqte vëmendjen për këtë, megjithëse në të vërtetë i vinte një dëshirë e tmerrshme të hidhej nga poshtë kanapesë, t'i binte motrës te këmbët dhe t'i lutej për ndonjë gjë të mirë për të ngrënë. Por motra e vuri re menjëherë me habi tasin ende plot, nga i cili

ishte derdhur vetëm pak qumësht përreth, e ngriti menjëherë, jo me duar të zhveshura, por me një leckë, dhe e nxori jashtë. Gregori ishte jashtëzakonisht kureshtar të shihte se ç'do t'i sillte në vend të tij, dhe bënte mendimet më të ndryshme për këtë. Por kurrë nuk do ta kishte marrë me mend se ç'bëri vërtet motra në mirësinë e saj. I solli, për t'ia provuar shijen, një zgjedhje të tërë, të shtruar mbi një gazetë të vjetër. Kishte perime të vjetra, gjysmë të kalbura; kocka nga darka, të rrethuara nga salcë e bardhë e ngrirë; ca rrush të thatë e bajame; një djathë që Gregori dy ditë më parë e kishte shpallur të pangrënshëm; një bukë të thatë, një bukë të lyer me gjalpë dhe një bukë të lyer me gjalpë e të kripur. Përveç kësaj, pranë gjithë këtyre vuri edhe tasin, që me sa duket i ishte caktuar Gregorit njëherë e përgjithmonë, ku kishte hedhur ujë. Dhe nga delikatesa, meqë e dinte se Gregori nuk do të hante para saj, u largua me nxitim të madh dhe madje e rrotulloi çelësin, vetëm që Gregori ta kuptonte se mund të rrinte aq rehat sa të donte. Këmbëzat e Gregorit gumëzhinin tani që ishte puna për të ngrënë. Plagët e tij, meqë ra fjala, duhej të ishin shëruar tashmë plotësisht, nuk ndiente më asnjë pengesë; habitej me këtë dhe kujtonte se si, më shumë se një muaj më parë, ishte prerë fare pak në gisht me thikë, dhe se si kjo plagë i kishte dhembur mjaft edhe pardje. „Mos vallë tani jam bërë më pak i ndjeshëm?“ mendoi ai dhe po thithte tashmë me lakmi djathin, nga i cili, para gjithë ushqimeve të tjera, ishte tërhequr menjëherë e me ngulm. Shpejt, njërin pas tjetrit, me sy që i lotonin nga kënaqësia, hëngri djathin, perimet dhe salcën; ushqimet e freskëta, përkundrazi, nuk i pëlqenin, nuk e duronte dot as erën e tyre, madje i tërhiqte pak më tutje gjërat që donte të hante. Kishte mbaruar me gjithçka prej kohësh dhe rrinte vetëm shtrirë me dembeli në të njëjtin vend, kur motra, si shenjë që ai duhej të tërhiqej, e rrotulloi ngadalë çelësin. Kjo e trembi menjëherë, ndonëse po e zinte gati gjumi, dhe nxitoi përsëri nën kanape. Por i kushtoi shumë përpjekje me veten të rrinte nën kanape qoftë

edhe atë kohë të shkurtër që motra ishte në dhomë, sepse nga ushqimi i bollshëm trupi i ishte rrumbullakuar pak, dhe atje, në atë ngushtësi, mezi merrte frymë. Me sulme të vogla mbytjeje, me sy pak të dalë jashtë, shikonte se si motra, që s'dyshonte për asgjë, mblidhte me fshesë jo vetëm mbetjet, por edhe ushqimet që Gregori nuk i kishte prekur fare, sikur edhe këto nuk vlenin më, dhe si i hidhte të gjitha me ngut në një kovë, që e mbylli me një kapak druri, pas së cilës i nxori të gjitha jashtë. Sapo ajo u kthye, Gregori doli zvarrë nga poshtë kanapesë, u shtri dhe u fry.

Në këtë mënyrë Gregori e merrte tani ushqimin çdo ditë, njëherë në mëngjes, kur prindërit dhe shërbyesja ende flinin, herën e dytë pas drekës së përbashkët, sepse atëherë prindërit gjithashtu flinin edhe pak, dhe shërbyesen motra e dërgonte me ndonjë porosi. Me siguri as ata nuk donin që Gregori të vdiste nga uria, por ndoshta nuk do ta kishin duruar dot të dinin për të ngrënët e tij më shumë sesa nga të dëgjuarit, e ndoshta motra donte t'u kursente edhe një hidhërim, ndoshta vetëm të vogël, sepse në të vërtetë ata vuanin mjaft.

Me çfarë pretekstesh i kishin nxjerrë nga banesa atë paradite të parë mjekun dhe çilingirin, Gregori nuk mundi ta merrte vesh, sepse, meqë atë nuk e kuptonin, askujt nuk i shkonte ndër mend, as motrës, se ai mund t'i kuptonte të tjerët, dhe kështu, kur motra ishte në dhomën e tij, duhej të kënaqej vetëm duke dëgjuar aty-këtu psherëtimat e saj dhe thirrjet që u bënte shenjtorëve. Vetëm më vonë, kur ajo ishte mësuar pak me të gjitha — për t'u mësuar plotësisht, natyrisht, s'mund të bëhej kurrë fjalë — Gregori kapte ndonjëherë ndonjë vërejtje që ishte thënë me dashamirësi ose që mund të kuptohej kështu. „Sot i paska pëlqyer vërtet“, thoshte ajo kur Gregori e kishte pastruar mirë ushqimin, kurse në rastin e kundërt, që gradualisht përsëritej gjithnjë e më shpesh, kishte zakon të thoshte gati e trishtuar: „Përsëri mbeti gjithçka.“

Por ndërsa Gregori nuk mund të merrte vesh drejtpërdrejt ndonjë lajm, dëgjonte shumë gjëra nga dhomat ngjitur, dhe sapo dëgjonte zëra, vraponte menjëherë te dera përkatëse dhe ngjitej pas saj me gjithë trupin. Sidomos në kohën e parë nuk kishte asnjë bisedë që të mos bënte fjalë për të, në një farë mënyre, qoftë edhe fshehurazi. Dy ditë me radhë, në çdo vakt, dëgjoheshin kë-shillime se si duhej të silleshin tani; por edhe midis vakteve flitej për të njëjtën temë, sepse në shtëpi ishin gjithmonë të paktën dy anëtarë të familjes, meqë me sa duket askush nuk donte të rrinte vetëm në shtëpi, dhe banesën në asnjë mënyrë nuk mund ta linin krejt bosh. Për më tepër, shërbyesja, që ditën e parë — nuk ishte krejt e qartë ç'dinte dhe sa dinte ajo për ato që kishin ndodhur — i ishte lutur nënës në gjunjë ta pushonte menjëherë, dhe kur u përshëndet për të ikur një çerek ore më vonë, falënderoi me lot për pushimin, si për të mirën më të madhe që i ishte bërë aty, dhe, pa ia kërkuar njeri, bëri një betim të tmerrshëm se nuk do t'i tregonte askujt as gjënë më të vogël.

Tani motra duhej të gatuante bashkë me nënën; kjo, sigurisht, nuk kërkonte shumë mundim, sepse nuk hanin gati asgjë. Gregori dëgjonte vazhdimisht si njëri e ftonte tjetrin më kot të hante dhe nuk merrte përgjigje tjetër veç: „Faleminderit, kam ngrënë mjaft“, ose diçka të ngjashme. Ndoshta as nuk pinin gjë. Shpesh motra e pyeste të atin nëse donte birrë, dhe i ofrohej përzemër-sisht ta merrte vetë, dhe kur i ati heshte, i thoshte, për t'ia hequr çdo ngurrim, se mund ta dërgonte edhe portieren për të, por atëherë i ati më në fund thoshte një „Jo“ të madh, dhe nuk flitej më për këtë.

Qysh gjatë ditës së parë, i ati ua shpjegoi nënës dhe motrës gjithë gjendjen e pasurisë dhe shpresat për të ardhmen. Herë pas here ngrihej nga tryeza dhe nxirrte nga kasaforta e tij e vogël Wertheim,[6] që e kishte shpëtuar nga falimentimi i tregtisë së tij

[6]Kasafortë Wertheim: kasafortë e prodhuar nga firma vjeneze Wertheim, shumë e njohur atëherë në Austro-Hungari.

pesë vjet më parë, ndonjë dëftesë ose ndonjë libër shënimesh. Dëgjohej si e hapte bravën e ndërlikuar dhe, pasi nxirrte atë që kërkonte, e mbyllte përsëri. Këto shpjegime të të atit ishin, pjesërisht, gjëja e parë e gëzueshme që Gregori kishte dëgjuar që nga robëria e tij. Ai kishte qenë i mendimit se të atit nuk i kishte mbetur asgjë fare nga ajo tregti; të paktën i ati nuk i kishte thënë të kundërtën, dhe Gregori, sigurisht, nuk e kishte pyetur për këtë. Shqetësimi i Gregorit atëherë kishte qenë vetëm të bënte gjithçka që familja ta harronte sa më shpejt fatkeqësinë në tregti, që i kishte zhytur të gjithë në një dëshpërim të plotë. Dhe kështu ai kishte filluar të punonte atëherë me një zjarr krejt të veçantë dhe gati brenda natës ishte bërë nga një nëpunës i vogël tregtie agjent udhëtues, që natyrisht kishte mundësi krejt të tjera për të fituar para, dhe suksesi i punës së të cilit shndërrohej menjëherë, në formën e përqindjes, në para në dorë, që mund t'i vihej mbi tryezë familjes së habitur e të lumtur në shtëpi. Kishin qenë kohë të bukura, dhe kurrë më pas nuk ishin përsëritur, të paktën me atë shkëlqim, megjithëse Gregori më vonë fitonte aq shumë para, sa ishte në gjendje t'i mbante të gjitha shpenzimet e familjes, dhe i mbante. Ishin mësuar thjesht, si familja, ashtu edhe Gregori; paratë merreshin me mirënjohje, ai i jepte me qejf, por një ngrohtësi e veçantë nuk lindte më. Vetëm motra i kishte mbetur Gregorit ende e afërt, dhe plani i tij i fshehtë ishte që atë, e cila, ndryshe nga Gregori, e donte shumë muzikën dhe dinte t'i binte violinës në mënyrë prekëse, ta dërgonte vitin tjetër në konservator, pa marrë parasysh shpenzimet e mëdha që do të sillte kjo dhe që do të nxirreshin në ndonjë mënyrë tjetër. Shpesh, gjatë qëndrimeve të shkurtra të Gregorit në qytet, në bisedat me motrën përmendej konservatori, por gjithmonë vetëm si një ëndërr e bukur, që as që mund të mendohej të realizohej, dhe prindërit nuk i dëgjonin me qejf as këto përmendje të pafajshme; por Gregori e mendonte këtë me shumë vendosmëri dhe kishte ndër mend ta shpallte solemnisht natën e Krishtlindjes.

Mendime të tilla, krejt të padobishme në gjendjen e tij të tanishme, i kalonin nëpër kokë ndërsa rrinte aty ngjitur drejt pas derës dhe përgjonte. Ndonjëherë, nga lodhja e përgjithshme, nuk mund të dëgjonte më fare dhe e linte kokën të përplasej pa kujdes pas derës, por e mbante menjëherë përsëri, sepse edhe zhurma e vogël që kishte shkaktuar ishte dëgjuar në dhomën ngjitur dhe i kishte bërë të gjithë të heshtnin. „Ç'po bën përsëri vallë“, tha i ati pas pak, me sa dukej i kthyer nga dera, dhe vetëm atëherë biseda e ndërprerë rifillonte gradualisht.

Gregori mësoi tani mjaftueshëm — sepse i ati kishte zakon t'i përsëriste shpesh shpjegimet e tij, pjesërisht ngaqë ai vetë prej kohësh nuk ishte marrë me këto gjëra, pjesërisht edhe ngaqë nëna nuk i kuptonte të gjitha që herën e parë — se, pavarësisht nga gjithë fatkeqësia, kishte mbetur ende nga koha e vjetër një pasuri, sigurisht shumë e vogël, që interesat e paprekura e kishin rritur pak ndërkohë. Përveç kësaj, paratë që Gregori kishte sjellë në shtëpi çdo muaj — ai vetë kishte mbajtur për vete vetëm ca guldenë[7] — nuk ishin harxhuar krejt dhe ishin mbledhur në një kapital të vogël. Gregori, pas derës së tij, tundte kokën me zell, i gëzuar për këtë kujdes e kursim të papritur. Në të vërtetë, me këto para të tepërta ai mund ta kishte shlyer më tej borxhin e të atit ndaj shefit, dhe dita kur do të mund ta hiqte qafe atë vend pune do të ishte shumë më afër, por tani ishte pa dyshim më mirë kështu, siç e kishte rregulluar i ati.

Por këto para nuk mjaftonin aspak që familja të jetonte, fjala vjen, me interesat; mjaftonin ndoshta për ta mbajtur familjen një, të shumtën dy vjet, jo më shumë. Ishte, pra, vetëm një shumë që në të vërtetë nuk duhej prekur dhe që duhej lënë mënjanë për ndonjë rast nevoje; paratë për të jetuar, ama, duheshin fituar. Por i ati, ndonëse i shëndetshëm, ishte një burrë i vjetër, që nuk kishte punuar asgjë prej pesë vjetësh dhe, sido që

[7]Guldeni: monedha e Austro-Hungarisë para vitit 1892, kur u zëvendësua nga korona.

të ishte, nuk duhej të kishte shumë besim te vetja; gjatë këtyre pesë vjetëve, që ishin pushimet e para të jetës së tij të mundimshme e megjithatë pa sukses, ishte trashur shumë dhe ishte bërë kështu mjaft i rëndë. Dhe tani duhej të fitonte para ndoshta nëna e vjetër, që vuante nga astma, së cilës edhe një shëtitje nëpër banesë i kërkonte mundim, dhe që çdo të dytën ditë e kalonte mbi divan, pranë dritares së hapur, me vështirësi në frymëmarrje? Dhe duhej të fitonte para motra, që ishte ende fëmijë me shtatëmbëdhjetë vjetët e saj, dhe që e meritonte aq shumë të vazhdonte mënyrën e jetesës që kishte bërë deri atëherë, e cila përbëhej nga të veshurit bukur, të fjeturit gjatë, ndihma në punët e shtëpisë, pjesëmarrja në ca argëtime të thjeshta dhe, mbi të gjitha, nga i rëni violinës? Kur bëhej fjalë për këtë nevojë për të fituar para, Gregori gjithmonë i pari e lëshonte derën dhe hidhej mbi divanin e ftohtë prej lëkure që ishte pranë derës, sepse i digjej trupi nga turpi dhe trishtimi.

Shpesh rrinte atje shtrirë gjatë netëve të gjata të tëra, nuk flinte asnjë çast dhe vetëm gërvishtte me orë të tëra lëkurën. Ose nuk i trembej mundimit të madh ta shtynte një karrige te dritarja, pastaj të ngjitej zvarrë në parvazin e dritares dhe, i mbështetur te karrigia, të mbështetej pas dritares, me sa duket vetëm nga ndonjë kujtim i ndjenjës së çlirimit që i jepte dikur të shikuarit nga dritarja. Sepse, në të vërtetë, ditë pas dite i shihte gjithnjë e më paqartë gjërat që ishin qoftë edhe pak larg; spitalin përballë, pamjen tepër të shpeshtë të të cilit e kishte mallkuar dikur, nuk e shihte më fare, dhe sikur të mos e dinte mirë se banonte në Charlottenstraße, rrugë e qetë, por krejtësisht qytetare, mund të kishte besuar se nga dritarja e tij shikonte një shkretëtirë, ku qielli gri dhe toka gri bashkoheshin pa u dalluar. Vetëm dy herë i ishte dashur motrës së vëmendshme të shihte se karrigia ishte pranë dritares, kur ajo tashmë, sa herë që e rregullonte dhomën, e shtynte karrigen përsëri tamam te dritarja, madje që atëherë e linte të hapur edhe kanatin e brendshëm të dritares.

Sikur Gregori të kishte mundur të fliste me motrën dhe ta falënderonte për gjithçka që ajo duhej të bënte për të, do t'i kishte duruar më lehtë shërbimet e saj; kështu, përkundrazi, vuante prej tyre. Motra, sigurisht, përpiqej ta fshihte sa më shumë sikletin e gjithë kësaj pune, dhe sa më shumë kohë kalonte, aq më mirë i dilte, natyrisht, por edhe Gregori me kohën i shihte të gjitha shumë më qartë. Që hyrja e saj ishte e tmerrshme për të. Sapo hynte, pa e humbur kohën ta mbyllte derën, sado që përndryshe kujdesej t'ia kursente kujtdo pamjen e dhomës së Gregorit, vraponte drejt e te dritarja dhe e hapte me vrull, me duar të nxituara, sikur të ishte gati duke u mbytur, dhe rrinte edhe pak pranë dritares, sado ftohtë që të ishte, duke marrë frymë thellë. Me këtë vrapim e zhurmë e trembte Gregorin dy herë në ditë; gjatë gjithë kohës ai dridhej nën kanape, e megjithatë e dinte shumë mirë se ajo me siguri do ta kishte kursyer me gjithë qejf nga kjo, sikur t'i ishte e mundur të qëndronte me dritaren mbyllur në një dhomë ku ishte Gregori.

Njëherë, duhet të kishte kaluar tashmë një muaj nga shndërrimi i Gregorit, dhe për motrën nuk kishte më ndonjë arsye të veçantë të habitej nga pamja e Gregorit, ajo erdhi pak më herët se zakonisht dhe e gjeti Gregorin ende duke shikuar nga dritarja, i palëvizur dhe i vendosur aty si për të të tmerruar. Për Gregorin nuk do të kishte qenë e papritur sikur ajo të mos hynte, meqë me pozitën e tij e pengonte ta hapte menjëherë dritaren, por ajo jo vetëm që nuk hyri, por u tërhoq prapa dhe e mbylli derën; një i huaj mund të kishte menduar vërtet se Gregori e kishte pritur në pritë dhe kishte dashur ta kafshonte. Gregori u fsheh, natyrisht, menjëherë nën kanape, por iu desh të priste deri në mesditë, para se të kthehej motra, dhe ajo dukej shumë më e shqetësuar se zakonisht. Nga kjo ai e kuptoi se pamja e tij i ishte ende e padurueshme dhe do t'i mbetej e padurueshme edhe më tej, dhe se asaj me siguri i duhej të bënte një përpjekje të madhe me veten që të mos ikte para pamjes qoftë edhe të asaj pjese të vogël të trupit

të tij që i dilte nga poshtë kanapesë. Për t'ia kursyer edhe këtë pamje, një ditë e mbarti mbi shpinë — për këtë punë iu deshën katër orë — çarçafin mbi kanape dhe e rregulloi në një mënyrë të tillë, që tani ishte krejt i mbuluar, dhe që motra, edhe sikur të përkulej, nuk mund ta shihte. Sikur ky çarçaf, sipas mendimit të saj, të mos kishte qenë i nevojshëm, ajo mund ta hiqte, sepse ishte mjaft e qartë që Gregorit nuk mund t'i pëlqente të mbyllej kështu krejtësisht, por ajo e la çarçafin ashtu siç ishte, dhe Gregorit madje iu duk se kapi një vështrim mirënjohës, kur njëherë e ngriti pak me kujdes çarçafin me kokë, për të parë si e priste motra rregullimin e ri.

Në dy javët e para prindërit nuk e bënë dot zemrën të hynin te ai, dhe ai dëgjonte shpesh se si e çmonin plotësisht punën e tanishme të motrës, ndërsa deri atëherë shpesh ishin zemëruar me të, ngaqë u ishte dukur një vajzë disi e padobishme. Tani, përkundrazi, shpesh të dy, babai dhe nëna, prisnin para dhomës së Gregorit, ndërsa motra e rregullonte atje, dhe sapo ajo dilte, duhej t'u tregonte me hollësi si dukej dhoma, ç'kishte ngrënë Gregori, si ishte sjellë këtë herë dhe nëse vihej re ndoshta ndonjë përmirësim i vogël. Nëna, meqë ra fjala, donte ta vizitonte Gregorin mjaft shpejt, por i ati dhe motra e mbajtën në fillim me arsyetime, që Gregori i dëgjoi me shumë vëmendje dhe që i miratoi plotësisht. Më vonë, megjithatë, duhej mbajtur me forcë, dhe kur ajo thërriste atëherë: „Më lini të shkoj te Gregori, ai është djali im fatkeq! A nuk e kuptoni që duhet të shkoj te ai?“, atëherë Gregori mendonte se ndoshta do të ishte mirë sikur nëna të hynte, jo çdo ditë natyrisht, por ndoshta njëherë në javë; ajo i kuptonte të gjitha shumë më mirë se motra, e cila, me gjithë guximin e saj, ishte vetëm një fëmijë dhe, në fund të fundit, ndoshta e kishte marrë përsipër një detyrë kaq të rëndë vetëm nga mendjelehtësia fëminore.

Dëshira e Gregorit për të parë nënën u plotësua shpejt. Gjatë ditës Gregori, qoftë edhe nga respekti për prindërit, nuk donte

të dukej pranë dritares, por as të zvarritej nuk mund të zvarritej shumë në ato pak metra katrorë dysheme; të rrinte shtrirë i qetë e duronte me vështirësi që gjatë natës, të ngrënët shpejt nuk i jepte më as kënaqësinë më të vogël, dhe kështu, për t'u argëtuar, e mori zakonin të zvarritej kryq e tërthor nëpër mure e tavan. Sidomos lart në tavan i pëlqente të varej; ishte krejt ndryshe nga të ndenjurit shtrirë mbi dysheme; merrje frymë më lirë; një lëkundje e lehtë i përshkonte trupin, dhe në atë hutim gati të lumtur, ku ndodhej Gregori atje lart, mund të ndodhte që, për habinë e tij, e lëshonte veten dhe përplasej mbi dysheme. Por tani, natyrisht, e kishte trupin nën kontroll krejt ndryshe se më parë dhe nuk lëndohej as nga një rënie kaq e madhe. Motra e vuri re menjëherë argëtimin e ri që kishte gjetur Gregori për vete — ai linte, në fund të fundit, edhe gjurmë të ngjitësit të tij aty-këtu kur zvarritej — dhe atëherë i hyri në kokë t'ia lehtësonte Gregorit zvarritjen sa më shumë dhe të hiqte mobiljet që e pengonin, pra mbi të gjitha dollapin dhe tryezën e shkrimit. Por nuk ishte në gjendje ta bënte këtë vetëm; të atit nuk guxonte t'i kërkonte ndihmë; shërbyesja me siguri nuk do ta kishte ndihmuar, sepse kjo vajzë rreth gjashtëmbëdhjetëvjeçare, ndonëse kishte qëndruar me trimëri që kur ishte pushuar kuzhinierja e mëparshme, kishte kërkuar si nder të veçantë që ta mbante kuzhinën gjithmonë të kyçur dhe ta hapte vetëm kur thirrej posaçërisht; kështu motrës nuk i mbeti gjë tjetër, veçse ta thërriste nënën njëherë që i ati nuk ishte në shtëpi. Me britma gëzimi të ngazëllyer erdhi nëna, por heshti te dera e dhomës së Gregorit. Fillimisht, natyrisht, motra shikoi nëse gjithçka ishte në rregull në dhomë; vetëm pastaj e la nënën të hynte. Gregori, me ngutin më të madh, e kishte tërhequr çarçafin edhe më poshtë e me më shumë palë, dhe e gjitha dukej vërtet si një çarçaf i hedhur rastësisht mbi kanape. Gregori hoqi dorë edhe këtë herë nga përgjimi poshtë çarçafit; nuk deshi ta shihte nënën që këtë herë dhe ishte vetëm i lumtur që ajo kishte ardhur më në fund. „Eja, nuk duket“,

tha motra, dhe me sa dukej e mbante nënën për dore. Gregori dëgjoi tani se si dy gratë e dobëta e luanin nga vendi dollapin e vjetër, gjithsesi të rëndë, dhe si motra kërkonte vazhdimisht për vete pjesën më të madhe të punës, pa i dëgjuar paralajmërimet e nënës, që kishte frikë se mos lodhej tepër. Zgjati shumë. Pasi kishin punuar ndoshta një çerek ore, nëna tha se dollapin më mirë ta linin këtu, sepse, së pari, ishte shumë i rëndë, nuk do ta mbaronin para se të vinte i ati, dhe me dollapin në mes të dhomës do t'ia zinin Gregorit çdo rrugë, por, së dyti, nuk ishte aspak e sigurt që Gregorit i bënin nder duke i hequr mobiljet. Asaj i dukej se ishte e kundërta; pamja e murit bosh ia shtrëngonte zemrën; dhe pse të mos e kishte edhe Gregori këtë ndjenjë, meqë ishte mësuar prej kohësh me mobiljet e dhomës dhe prandaj do të ndihej i braktisur në dhomën bosh. „Dhe a nuk është kështu, — përfundoi nëna me zë fare të ulët, siç fliste gati gjithmonë me pështpërimë, sikur të donte që Gregori, vendin e saktë të të cilit nuk e dinte, të mos dëgjonte as tingullin e zërit, sepse që ai nuk i kuptonte fjalët, për këtë ishte e bindur, — dhe a nuk është kështu, sikur me heqjen e mobiljeve të tregojmë se e humbim çdo shpresë për përmirësim dhe e lëmë pa mëshirë në hall të vet? Mendoj se do të ishte më mirë të përpiqemi ta mbajmë dhomën tamam në gjendjen që ishte më parë, që Gregori, kur të kthehet përsëri te ne, t'i gjejë të gjitha të pandryshuara dhe ta harrojë më lehtë kohën që shkoi."

Duke dëgjuar këto fjalë të nënës, Gregori e kuptoi se mungesa e çdo bisede të drejtpërdrejtë njerëzore, e lidhur me jetën monotone mes familjes, gjatë këtyre dy muajve duhet t'ia kishte turbulluar mendjen, sepse ndryshe nuk mund ta shpjegonte se si kishte mundur të dëshironte seriozisht që dhoma e tij të zbrazej. A kishte vërtet dëshirë ta linte dhomën e ngrohtë, të mobiluar rehat me mobilje të trashëguara, të shndërrohej në një shpellë, ku pastaj, sigurisht, do të mund të zvarritej i pashqetësuar në të gjitha drejtimet, por njëkohësisht duke harruar

shpejt e plotësisht të kaluarën e tij njerëzore? Ishte tashmë fare pranë harresës, dhe vetëm zëri i nënës, që nuk e kishte dëgjuar prej kohësh, e kishte tronditur. Asgjë nuk duhej hequr, gjithçka duhej të mbetej; ndikimin e mirë të mobiljeve mbi gjendjen e tij nuk mund ta humbiste; dhe nëse mobiljet e pengonin ta bënte atë zvarritje pa kuptim, kjo nuk ishte dëm, por një përparësi e madhe.

Por motra, fatkeqësisht, ishte e mendimit tjetër; ajo ishte mësuar, sigurisht jo krejt pa të drejtë, që kur diskutoheshin punët e Gregorit, të dilte para prindërve si eksperte e veçantë, dhe kështu edhe tani këshilla e nënës ishte për motrën arsye e mjaftueshme të ngulte këmbë për heqjen jo vetëm të dollapit dhe të tryezës së shkrimit, për të cilat kishte menduar vetëm në fillim, por për heqjen e të gjitha mobiljeve, me përjashtim të kanapesë së domosdoshme. Natyrisht, nuk ishte vetëm kokëfortësia fëminore dhe vetëbesimi i fituar kohët e fundit kaq papritur dhe me kaq mundim ajo që e shtynte në këtë kërkesë; ajo kishte vënë re vërtet se Gregori kishte nevojë për shumë hapësirë për t'u zvarritur, kurse mobiljet, me sa shihej, nuk i përdorte aspak. Por ndoshta luante rol edhe ëndërrimi entuziast i vajzave të moshës së saj, që kërkon kënaqje në çdo rast, dhe nga i cili Greta tani e la veten të joshej ta bënte gjendjen e Gregorit edhe më të tmerrshme, që pastaj të mund të bënte për të edhe më shumë se deri tani. Sepse në një dhomë ku Gregori do të sundonte krejt i vetëm mbi muret bosh, asnjë njeri përveç Gretës nuk do të guxonte ndonjëherë të hynte.

Dhe kështu nuk e la veten të largohej nga vendimi i saj nga nëna, e cila edhe në këtë dhomë dukej e pasigurt nga shqetësimi i madh, shpejt heshti dhe e ndihmoi motrën me sa mundi ta nxirrnin dollapin jashtë. Hë, dollapin Gregori, në rast nevoje, mund ta bënte pa të, por tryeza e shkrimit duhej të mbetej patjetër. Dhe sapo gratë dolën nga dhoma me dollapin, pas të cilit shtyheshin duke rënkuar, Gregori e nxori kokën nga poshtë kanapesë, për të

parë si mund të ndërhynte me kujdes dhe me sa më shumë delikatesë. Por për fatin e keq, ishte pikërisht nëna ajo që u kthye e para, ndërsa Greta në dhomën ngjitur e mbante dollapin të përqafuar dhe e lëkundte vetëm andej-këtej, pa e luajtur, natyrisht, nga vendi. Nëna, ama, nuk ishte mësuar me pamjen e Gregorit; mund ta sëmurte, dhe kështu Gregori, i trembur, u turr duke ecur prapa deri në skajin tjetër të kanapesë, por nuk mundi më ta pengonte që çarçafi të lëvizte pak përpara. Kjo mjaftoi që nëna ta vinte re. Ajo u ndal, qëndroi një çast pa lëvizur dhe pastaj u kthye te Greta.

Megjithëse Gregori i thoshte vetes vazhdimisht se nuk po ndodhte asgjë e jashtëzakonshme, por vetëm po zhvendoseshin ca mobilje, kjo vajtje-ardhje e grave, thirrjet e tyre të vogla, gërvishtja e mobiljeve mbi dysheme, ndikonin mbi të, siç iu desh ta pranonte shpejt, si një rrëmujë e madhe e ushqyer nga të gjitha anët, dhe, sado fort që i mblidhte kokën e këmbët pas vetes dhe e shtypte trupin deri pas dyshemesë, duhej t'i thoshte vetes pashmangshëm se nuk do ta duronte dot gjatë gjithë këtë. Po ia zbraznin dhomën; po i merrnin gjithçka që i ishte e dashur; dollapin, ku ishin sharrëza dhe veglat e tjera, e kishin nxjerrë tashmë jashtë; tani po lironin tryezën e shkrimit, të ngulur fort në dysheme, mbi të cilën kishte shkruar detyrat si nxënës i akademisë tregtare, si nxënës i shkollës qytetare, madje që si nxënës i shkollës fillore,[8] — tani nuk kishte vërtet më kohë të shqyrtonte qëllimet e mira që kishin të dy gratë, ekzistencën e të cilave, meqë ra fjala, gati e kishte harruar, sepse nga rraskapitja tashmë punonin pa folur, dhe dëgjohej vetëm trokitja e rëndë e këmbëve të tyre.

Dhe kështu ai doli me vrull — gratë sapo ishin mbështetur në dhomën ngjitur pas tryezës së shkrimit, për të marrë pak frymë

[8] Shkolla fillore, shkolla qytetare, akademia tregtare: shkallët e shkollimit në Austrinë e asaj kohe. Pas shkollës fillore (*Volksschule*), shkolla qytetare (*Bürgerschule*) jepte një arsim praktik të shkallës së mesme të ulët, kurse akademia tregtare (*Handelsakademie*) përgatiste nëpunës për tregtinë.

— ndërroi katër herë drejtimin e vrapit, nuk e dinte vërtet ç'të shpëtonte më parë, kur pa në murin, përndryshe tashmë bosh, që binte në sy piktura e zonjës së veshur krejt me gëzof, u ngjit me nxitim lart dhe u ngjesh pas xhamit, që e mbante ngjitur dhe i bënte mirë barkut të tij të nxehtë. Të paktën këtë pikturë, që Gregori tani e mbulonte krejt, me siguri askush nuk do ta merrte tani. E ktheu kokën nga dera e dhomës së ndenjes, për t'i vëzhguar gratë kur të ktheheshin.

Ato nuk e kishin zgjatur shumë pushimin dhe po vinin përsëri; Greta e kishte hedhur krahun rreth nënës dhe gati e mbante. „Hë, ç'marrim tani?“ tha Greta dhe vështroi përreth. Atëherë vështrimet e saj u kryqëzuan me ato të Gregorit, në mur. Ndoshta vetëm për shkak të pranisë së nënës e ruajti gjakftohtësinë, e përkuli fytyrën nga nëna, për ta penguar të shikonte përreth, dhe tha, sigurisht duke u dridhur dhe pa u menduar: „Eja, a nuk është më mirë të kthehemi edhe një çast në dhomën e ndenjes?“ Qëllimi i Gretës ishte i qartë për Gregorin: donte ta çonte nënën në vend të sigurt dhe pastaj ta përzinte atë nga muri. Hë, le të provonte! Ai rrinte mbi pikturën e tij dhe nuk e lëshonte. Më mirë do t'i hidhej Gretës në fytyrë.

Por fjalët e Gretës e kishin shqetësuar edhe më shumë nënën; ajo bëri mënjanë, pa njollën e stërmadhe kafe mbi letër-murin me lule, dhe, para se ta kuptonte në të vërtetë se ajo që shihte ishte Gregori, thirri me një zë të ngjirur, që çirrej: „O Zot, o Zot!“ dhe ra me krahë të hapur, sikur të hiqte dorë nga gjithçka, mbi kanape dhe nuk lëvizi më. „Ti, Gregor!“ thirri motra me grusht të ngritur dhe me vështrim ngulmues. Ishin fjalët e para që i drejtonte drejtpërdrejt që nga shndërrimi. Vrapoi në dhomën ngjitur për të marrë ndonjë esencë, me të cilën ta përmendte nënën nga të fikët; Gregori deshi të ndihmonte edhe ai — për të shpëtuar pikturën kishte ende kohë — por ishte ngjitur fort pas xhamit dhe iu desh të shkëputej me forcë; pastaj vrapoi edhe ai në dhomën ngjitur, sikur të mund t'i jepte motrës ndonjë këshi-

llë, si në kohët e mëparshme; por pastaj iu desh të rrinte pas saj pa bërë asgjë; ndërsa ajo rrëmonte nëpër shishe të ndryshme, u tremb kur u kthye; një shishe ra në dysheme dhe u thye; një copëz e plagosi Gregorin në fytyrë, një ilaç gërryes iu derdh përreth; Greta tani, pa u vonuar më, mori aq shishe sa mundi të mbante dhe vrapoi me to brenda te nëna; derën e përplasi me këmbë. Gregori tani ishte i ndarë nga nëna, e cila, për fajin e tij, ndoshta ishte afër vdekjes; derën nuk duhej ta hapte, po të mos donte ta përzinte motrën, që duhej të rrinte pranë nënës; tani nuk kishte ç'të bënte veçse të priste; dhe, i mbërthyer nga qortimet ndaj vetes dhe nga shqetësimi, filloi të zvarritej, u zvarrit mbi gjithçka, mure, mobilje e tavan dhe më në fund, në dëshpërimin e tij, kur gjithë dhoma kishte filluar t'i vinte rrotull, ra në mes të tryezës së madhe.

Kaloi pak kohë, Gregori rrinte shtrirë i rraskapitur, përreth ishte qetësi, ndoshta kjo ishte shenjë e mirë. Atëherë ra zilja. Shërbyesja, natyrisht, ishte mbyllur në kuzhinën e saj, dhe prandaj Greta duhej të shkonte të hapte. Kishte ardhur i ati. „Ç'ka ndodhur?“ ishin fjalët e tij të para; pamja e Gretës me siguri ia kishte treguar gjithçka. Greta u përgjigj me zë të mbytur, me sa dukej e kishte shtypur fytyrën pas gjoksit të të atit: „Nënës i ra të fikët, por tani është më mirë. Gregori u arratis.“ „E prisja, — tha i ati, — jua kam thënë gjithmonë, por ju gratë nuk doni të dëgjoni.“ Gregorit i ishte e qartë se i ati e kishte kuptuar keq njoftimin tepër të shkurtër të Gretës dhe mendonte se Gregori ishte bërë fajtor për ndonjë dhunë. Prandaj Gregori duhej të përpiqej tani ta qetësonte të atin, sepse për t'ia shpjeguar nuk kishte as kohë, as mundësi. Dhe kështu u strehua te dera e dhomës së tij dhe u ngjesh pas saj, që i ati, kur të hynte nga paradhoma, ta shihte menjëherë se Gregori kishte qëllimin më të mirë të kthehej menjëherë në dhomën e tij, dhe se nuk ishte nevoja ta shtynin prapa, por mjaftonte vetëm ta hapnin derën dhe ai do të zhdukej menjëherë.

Por i ati nuk ishte në gjendje shpirtërore t'i vinte re hollësi të tilla. „Ah!“ thirri ai sapo hyri, me një ton sikur të ishte njëkohësisht i tërbuar dhe i gëzuar. Gregori e tërhoqi kokën nga dera dhe e ngriti drejt të atit. Me të vërtetë nuk e kishte përfytyruar kështu të atin, siç qëndronte tani aty; sigurisht, kohët e fundit, i zënë me zvarritjen e re, nuk ishte kujdesur më si dikur për ato që ndodhnin në pjesën tjetër të banesës, dhe në të vërtetë duhej të ishte i përgatitur të gjente gjëra të ndryshuara. Megjithatë, megjithatë, ky ishte ende babai? I njëjti njeri që rrinte i lodhur, i groposur në shtrat, kur dikur Gregori nisej për ndonjë udhëtim pune; që në mbrëmjet kur ai kthehej e priste me rrobë shtëpie në kolltuk; që nuk ishte fort në gjendje të ngrihej, por si shenjë gëzimi vetëm i ngrinte krahët, dhe që në shëtitjet e rralla të përbashkëta, në ndonjë të diel të vitit dhe në festat më të mëdha, midis Gregorit dhe nënës, që ecnin vetë ngadalë, ecte edhe pak më ngadalë, i mbështjellë në pallton e tij të vjetër, duke e vënë gjithmonë me kujdes bastunin përpara, me mundim, dhe kur donte të thoshte diçka, gati gjithmonë ndalej dhe i mblidhte shoqëruesit rreth vetes? Kurse tani qëndronte mjaft drejt; i veshur me një uniformë blu të ngushtë me kopsa të arta, si ato që veshin shërbyesit e bankave; mbi jakën e lartë e të fortë të xhaketës i dilte mjekra e tij e dyfishtë e fortë; poshtë vetullave të dendura vështrimi i syve të zinj shpërthente i freskët e i vëmendshëm; flokët e bardha, përndryshe të shprishura, ishin krehur poshtë, me vijë anash, me një saktësi të skajshme, të shndritshme. E hodhi kapelën, mbi të cilën ishte një monogram i artë, ndoshta i ndonjë banke, në hark nëpër gjithë dhomën mbi kanape dhe, me cepat e xhaketës së gjatë të uniformës të hedhura prapa, me duart në xhepat e pantallonave, u nis drejt Gregorit me fytyrë të ngrysur. Me siguri as vetë nuk e dinte se ç'kishte ndër mend; gjithsesi i ngrinte këmbët jashtëzakonisht lart, dhe Gregori u habit nga madhësia gjigante e shputave të çizmeve të tij. Por nuk u ndal te kjo, sepse e dinte që nga dita e parë e jetës së tij të re

se i ati ndaj tij e shihte të përshtatshme vetëm rreptësinë më të madhe. Dhe kështu vraponte përpara të atit, ndalej kur ndalej i ati dhe nxitonte përsëri përpara sapo i ati lëvizte. Kështu i bënë disa herë xhiron dhomës, pa ndodhur asgjë vendimtare, madje pa pasur e gjitha, për shkak të ritmit të saj të ngadaltë, pamjen e një ndjekjeje. Prandaj Gregori mbeti për tani mbi dysheme, aq më tepër që kishte frikë se i ati mund ta merrte një ikje nëpër mure ose në tavan për ligësi të veçantë. Sigurisht, Gregori duhej t'i thoshte vetes se nuk do ta duronte gjatë as këtë vrapim, sepse ndërsa i ati bënte një hap, ai duhej të bënte një mori të panumërt lëvizjesh. Gulçimi kishte filluar tashmë të ndihej, ashtu siç edhe në kohën e tij të mëparshme nuk kishte pasur mushkëri fort të besueshme. Ndërsa po lëkundej kështu përpara, për të mbledhur të gjitha forcat për vrapin, mezi i mbante sytë hapur; në topitjen e tij as që mendonte për ndonjë shpëtim tjetër përveç vrapimit; dhe gati e kishte harruar se muret i kishte të lira, që këtu, sigurisht, ishin zënë me mobilje të gdhendura me kujdes, plot dhëmbëza e maja — kur pikërisht pranë tij, i hedhur lehtë, fluturoi poshtë diçka dhe u rrokullis përpara tij. Ishte një mollë; menjëherë pas saj fluturoi një e dytë; Gregori u ndal nga tmerri; të vazhdonte vrapin ishte e kotë, sepse i ati kishte vendosur ta bombardonte. Nga pjata e frutave mbi bufe i kishte mbushur xhepat dhe tani hidhte, pa marrë shenjë të saktë për tani, mollë pas molle. Këto mollë të vogla të kuqe rrokulliseshin nëpër dysheme si të elektrizuara dhe përplaseshin me njëra-tjetrën. Një mollë e hedhur dobët ia preku shpinën Gregorit, por rrëshqiti pa dëm. Një tjetër që fluturoi menjëherë pas saj, përkundrazi, iu fut vërtet në shpinë Gregorit; Gregori deshi të tërhiqej zvarrë më tej, sikur dhimbja e papritur, e pabesueshme, të mund të kalonte duke ndërruar vend; por ndihej si i gozhduar dhe u shtri në një turbullim të plotë të të gjitha shqisave. Vetëm me vështrimin e fundit pa ende se si u hap me vrull dera e dhomës së tij dhe, para motrës që bërtiste, doli me vrap nëna, me këmishë, sepse motra

e kishte zhveshur, për ta lehtësuar të merrte frymë në të fikët; si pastaj nëna vrapoi drejt të atit dhe gjatë rrugës i rrëshqitën përdhe, njëri pas tjetrit, fundet e lidhura, dhe si, duke u penguar te fundet, u hodh mbi të atin dhe, duke e përqafuar, në bashkim të plotë me të — por tani shikimi i Gregorit po shuhej — me duart në zverkun e të atit, iu lut të kursente jetën e Gregorit.

Pjesa e tretë

Plaga e rëndë e Gregorit, nga e cila vuajti më shumë se një muaj — molla mbeti e ngulur në mish si një kujtim i dukshëm, meqë askush nuk guxoi ta hiqte — dukej se ia kishte kujtuar edhe të atit se Gregori, pavarësisht nga trajta e tij e tanishme e trishtueshme dhe e neveritshme, ishte një anëtar i familjes, që nuk mund ta trajtoje si armik, por ndaj të cilit detyra familjare urdhëronte ta gëlltitje neverinë dhe të duroje, vetëm të duroje.

Dhe megjithëse tani Gregori, për shkak të plagës, kishte humbur ndoshta përgjithmonë një pjesë të shkathtësisë dhe për tani, si një invalid i vjetër, i duheshin minuta të gjata, të gjata për ta përshkuar dhomën — as që bëhej fjalë të zvarritej lart — për këtë përkeqësim të gjendjes së tij mori, sipas mendimit të tij, një shpërblim krejt të mjaftueshëm: nga mbrëmja dera e dhomës së ndenjes, të cilën ai kishte zakon ta vëzhgonte me ngulm një a dy orë më parë, hapej gjithmonë, kështu që ai, i shtrirë në errësirën e dhomës së tij, i padukshëm nga dhoma e ndenjes, mund ta shihte gjithë familjen rreth tryezës së ndriçuar dhe t'i dëgjonte bisedat e tyre, si të thuash me lejen e të gjithëve, pra krejt ndryshe nga më parë.

Sigurisht, nuk ishin më bisedat e gjalla të kohëve të dikurshme, që Gregori i kishte kujtuar gjithmonë me njëfarë malli në dhomat e vogla të hoteleve, kur i duhej të hidhej i lodhur në shtratin e lagësht. Tani zakonisht ishte shumë qetë. I ati, pak pas darkës, e zinte gjumi në kolltukun e tij; nëna dhe motra i bënin

njëra-tjetrës shenjë të heshtnin; nëna qepte, e përkulur shumë mbi dritën, të brendshme të holla për një dyqan modash; motra, që kishte zënë një vend pune si shitëse, mësonte në mbrëmje stenografi dhe frëngjisht, që ndoshta më vonë të arrinte ndonjë vend më të mirë. Ndonjëherë i ati zgjohej dhe, sikur të mos e dinte fare që kishte fjetur, i thoshte nënës: „Sa gjatë që po qep përsëri sot!“ dhe e zinte gjumi përsëri menjëherë, ndërsa nëna dhe motra i buzëqeshnin njëra-tjetrës të lodhura.

Me njëfarë kokëfortësie, i ati refuzonte ta hiqte uniformën e shërbyesit edhe në shtëpi; dhe ndërsa rroba e shtëpisë varej e padobishme në varëse, i ati dremiste krejt i veshur në vendin e tij, sikur të ishte gjithmonë gati për shërbim dhe të priste edhe këtu zërin e eprorit. Si pasojë, uniforma, që nuk kishte qenë e re as që në fillim, pavarësisht nga gjithë kujdesi i nënës dhe i motrës, e humbi pastërtinë, dhe Gregori shpesh shikonte mbrëmje të tëra atë rrobë të mbushur plot me njolla, që shkëlqente me kopsat e saj të arta gjithmonë të lustruara, në të cilën plaku flinte shumë pa rehati, e megjithatë i qetë.

Sapo ora binte dhjetë, nëna përpiqej, duke i folur butë, ta zgjonte të atin dhe pastaj ta bindte të shkonte në shtrat, sepse këtu nuk ishte gjumë i vërtetë, dhe këtë i ati, që duhej të fillonte shërbimin në orën gjashtë, e kishte jashtëzakonisht të nevojshëm. Por me kokëfortësinë që e kishte pushtuar që kur ishte bërë shërbyes, ai ngulte këmbë gjithmonë të rrinte edhe më gjatë në tryezë, megjithëse e zinte gjumi rregullisht, dhe pastaj, për më tepër, vetëm me mundimin më të madh mund të bindej ta ndërronte kolltukun me shtratin. Sado që nëna e motra t'i vërsuleshin me qortime të vogla, ai tundte kokën ngadalë me çerek ore të tëra, i mbante sytë mbyllur dhe nuk ngrihej. Nëna e tërhiqte nga mënga, i thoshte fjalë të ëmbla në vesh, motra e linte detyrën e saj për ta ndihmuar nënën, por te i ati kjo s'bënte punë. Ai vetëm zhytej edhe më thellë në kolltuk. Vetëm kur gratë e kapnin nën sqetulla, i hapte sytë, i shikonte me radhë nënën

e motrën dhe kishte zakon të thoshte: „Kjo është jetë. Kjo është qetësia e pleqërisë sime.“ Dhe, i mbështetur te të dyja gratë, ngrihej me vështirësi, sikur të ishte barra më e madhe për vetveten, linte gratë ta çonin deri te dera, aty u bënte shenjë me dorë të largoheshin dhe vazhdonte tani vetë, ndërsa nëna i hidhte me nxitim punët e qepjes, motra pendën, për të vrapuar pas të atit dhe për ta ndihmuar më tej.

Kush kishte kohë në këtë familje të rraskapitur e të lodhur tej mase të kujdesej për Gregorin më shumë sesa ishte e domosdoshme? Shpenzimet e shtëpisë u kufizuan gjithnjë e më shumë; shërbyesja u pushua më në fund; një pastruese gjigante, kockëmadhe, me flokë të bardha që i valëviteshin rreth kokës, vinte në mëngjes e në mbrëmje për të bërë punët më të rënda; gjithçka tjetër e bënte nëna, krahas punës së saj të shumtë me qepje. Ndodhi madje që u shitën stoli të ndryshme të familjes, që dikur nëna dhe motra i kishin mbajtur me gëzim të madh në mbrëmje e në festime, siç mësoi Gregori në mbrëmje nga bisedat e përbashkëta për çmimet që kishin marrë. Ankesa më e madhe, megjithatë, ishte gjithmonë se nuk mund ta linin këtë banesë, tepër të madhe për gjendjen e tanishme, sepse nuk mund të përfytyrohej si do ta shpërngulnin Gregorin. Por Gregori e kuptonte mirë se nuk ishte vetëm kujdesi për të ai që e pengonte shpërnguljen, sepse atë mund ta transportonin lehtë në një arkë të përshtatshme me disa vrima ajri; ajo që e mbante familjen kryesisht larg ndërrimit të banesës ishte më shumë dëshpërimi i plotë dhe mendimi se ishte goditur nga një fatkeqësi si askush tjetër në gjithë rrethin e të afërmve dhe të të njohurve. Atë që bota kërkon nga njerëzit e varfër, ata e plotësonin deri në skaj: i ati u çonte mëngjesin nëpunësve të vegjël të bankës, nëna sakrifikohej për të brendshmet e njerëzve të huaj, motra vraponte andej-këtej pas banakut sipas urdhrave të klientëve, por më tej forcat e familjes nuk arrinin dot. Dhe plaga në shpinë Gregorit filloi t'i dhembte sikur të ishte e re, kur nëna dhe motra, pasi e kishin shtënë në shtrat të atin,

ktheheshin, e linin punën, afroheshin pranë njëra-tjetrës dhe rrinin tashmë faqe më faqe; kur nëna, duke treguar dhomën e Gregorit, thoshte: „Mbylle atë derë, Greta“, dhe kur Gregori ishte përsëri në errësirë, ndërsa në dhomën ngjitur gratë i përzienin lotët ose madje shikonin pa lot, me sy të ngulur, tryezën.

Netët dhe ditët Gregori i kalonte gati krejt pa gjumë. Ndonjëherë mendonte që, herën tjetër që të hapej dera, t'i merrte përsëri në dorë punët e familjes krejt si më parë; në mendimet e tij shfaqeshin përsëri, pas shumë kohësh, shefi dhe prokuristi, nëpunësit dhe çirakët, hamalli aq i ngathët nga mendja, dy-tre miq nga firma të tjera, një shërbyese dhomash nga një hotel në provincë, një kujtim i dashur e kalimtar, një arkëtare nga një dyqan kapelash, të cilën e kishte lakmuar seriozisht, por shumë ngadalë — të gjithë shfaqeshin të përzier me të huaj ose me njerëz të harruar tashmë, por në vend që ta ndihmonin atë dhe familjen e tij, ishin të gjithë të paarritshëm, dhe ai gëzohej kur zhdukeshin. Por pastaj nuk ishte më aspak në humor të shqetësohej për familjen, vetëm tërbimi për kujdesin e keq e mbushte, dhe megjithëse nuk mund të përfytyronte asgjë që t'i hapte oreksin, bënte megjithatë plane si të arrinte në qilarin e ushqimeve, për të marrë atje atë që, edhe po të mos kishte uri, i takonte gjithsesi. Pa menduar më tani se me çfarë mund t'i bënte Gregorit ndonjë qejf të veçantë, motra, para se të vraponte në mëngjes e në mesditë në dyqan, shtynte me nxitim me këmbë në dhomën e Gregorit ndonjë ushqim çfarëdo, për ta fshirë jashtë në mbrëmje me një të tundur të fshesës, pa u interesuar nëse ushqimi ishte vetëm provuar apo — rasti më i shpeshtë — ishte krejt i paprekur. Rregullimi i dhomës, që ajo e bënte tani gjithmonë në mbrëmje, nuk mund të bëhej më shpejt. Vija pisllëku shtriheshin përgjatë mureve, aty-këtu ishin lëmshe pluhuri e plehrash. Në kohën e parë, kur vinte motra, Gregori vendosej pikërisht në cepa të tillë veçanërisht domethënës, për t'i bërë asaj me këtë qëndrim, si të thuash, një qortim. Por mund të

kishte ndenjur atje me javë të tëra, pa u përmirësuar motra; ajo e shihte pisllëkun njësoj si ai, por kishte vendosur thjesht ta linte. Ndërkaq, me një ndjeshmëri krejt të re për të, që e kishte pushtuar gjithë familjen, kujdesej që rregullimi i dhomës së Gregorit t'i mbetej vetëm asaj. Njëherë nëna i kishte bërë dhomës së Gregorit një pastrim të madh, që i kishte dalë vetëm pasi kishte harxhuar disa kova me ujë — lagështia e shumë e kishte fyer, ama, edhe Gregorin, dhe ai rrinte shtrirë gjerë mbi kanape, i hidhëruar e pa lëvizur — por ndëshkimi për nënën nuk mungoi. Sepse sapo motra e vuri re në mbrëmje ndryshimin në dhomën e Gregorit, vrapoi, e fyer në kulm, në dhomën e ndenjes dhe, pavarësisht nga duart e nënës të ngritura si për t'iu përgjëruar, shpërtheu në një krizë të qari, që prindërit — i ati, natyrisht, ishte hedhur i trembur nga kolltuku — e shikuan fillimisht të habitur e të pafuqishëm; derisa filluan të lëviznin edhe ata; i ati, nga e djathta, i bënte qortime nënës që nuk ia kishte lënë motrës pastrimin e dhomës së Gregorit; nga e majta, përkundrazi, i bërtiste motrës se nuk do ta pastronte më kurrë dhomën e Gregorit; ndërsa nëna përpiqej ta tërhiqte zvarrë në dhomën e gjumit të atin, që nga ngazëllimi nuk e njihte më veten; motra, e tronditur nga ngashërimat, i binte tryezës me grushtet e saj të vegjël; dhe Gregori fërshëllente me zë nga tërbimi që askujt nuk i shkonte ndër mend ta mbyllte derën dhe t'ia kursente këtë pamje e këtë zhurmë.

Por edhe sikur motra, e rraskapitur nga puna e saj, të ishte mërzitur të kujdesej për Gregorin si më parë, nuk duhej aspak që nëna të zinte vendin e saj, dhe Gregori nuk kishte pse të lihej pas dore. Sepse tani ishte pastruesja. Kjo e ve plakë, që në jetën e saj të gjatë, falë kockave të saj të forta, duhet t'i kishte kapërcyer gjërat më të këqija, nuk ndiente ndonjë neveri të vërtetë për Gregorin. Pa qenë aspak kureshtare, kishte hapur njëherë rastësisht derën e dhomës së Gregorit dhe, duke parë Gregorin, i cili, krejt i befasuar, filloi të vraponte andej-këtej, megjithëse askush nuk

e ndiqte, kishte mbetur e habitur, me duar të kryqëzuara në prehër. Që atëherë nuk harronte kurrë, në mëngjes e në mbrëmje, ta hapte pak derën shkarazi dhe të shikonte brenda te Gregori. Në fillim e thërriste edhe pranë vetes, me fjalë që ndoshta i mbante për miqësore, si „Eja pak këtu, o brumbull plehu i vjetër!“[9] ose „Shikoni pak brumbullin e vjetër të plehut!“ Ndaj thirrjeve të tilla Gregori nuk përgjigjej me asgjë, por rrinte pa lëvizur në vendin e tij, sikur dera të mos ishte hapur fare. Sikur t'i kishin dhënë më mirë kësaj pastrueseje urdhër ta pastronte dhomën e tij çdo ditë, në vend që ta linin ta shqetësonte kot sipas qejfit të saj! Njëherë herët në mëngjes — një shi i rrëmbyeshëm, ndoshta shenjë e pranverës që po vinte, godiste xhamat — kur pastruesja filloi përsëri me fjalët e saj, Gregori u hidhërua aq shumë, sa u kthye kundër saj, si për ta sulmuar, ndonëse ngadalë dhe i dobët. Por pastruesja, në vend që të trembej, ngriti vetëm lart një karrige që ishte pranë derës, dhe siç qëndronte aty me gojë hapur fort, ishte i qartë qëllimi i saj për ta mbyllur gojën vetëm kur karrigia në dorën e saj të binte mbi shpinën e Gregorit. „Pra, më tej s'po vjen?“ pyeti ajo, kur Gregori u kthye përsëri, dhe e vuri qetësisht karrigen përsëri në qoshe.

Gregori tani nuk hante gati fare. Vetëm kur kalonte rastësisht pranë ushqimit të përgatitur, merrte një kafshatë në gojë për lojë, e mbante aty me orë të tëra dhe pastaj zakonisht e pështynte. Në fillim mendoi se ishte hidhërimi për gjendjen e dhomës së tij që e pengonte të hante, por pikërisht me ndryshimet e dhomës u pajtua shumë shpejt. Ishin mësuar t'i vinin në këtë dhomë gjërat që s'kishin ku t'i vendosnin gjetiu, dhe gjëra të tilla tani kishte shumë, sepse njërën dhomë të banesës ua kishin dhënë me qira tre zotërinjve. Këta zotërinj seriozë — që të tre kishin mjekër të plotë, siç vuri re Gregori njëherë përmes një të çare të derës —

[9] Brumbull plehu: në origjinal *Mistkäfer*, emri i një brumbulli që jeton në pleh, por edhe fjalë sharjeje e zakonshme. Është i vetmi vend në tregim ku Gregori quhet me emrin e një insekti të caktuar, dhe e bën këtë pastruesja.

ishin tepër të kujdesshëm për rregullin, jo vetëm në dhomën e tyre, por, meqë kishin zënë me qira këtu, në gjithë shtëpinë, pra sidomos në kuzhinë. Plaçkat e padobishme, e aq më pak të pista, nuk i duronin. Për më tepër, kishin sjellë me vete pjesën më të madhe të mobiljeve të tyre. Për këtë arsye shumë gjëra kishin mbetur të tepërta, që nuk mund të shiteshin, por që as nuk donin t'i hidhnin. Të gjitha këto shkonin në dhomën e Gregorit. Po ashtu edhe arka e hirit dhe arka e plehrave nga kuzhina. Çdo gjë që për momentin nuk vlente, pastruesja, që nxitonte gjithmonë shumë, e flakte thjesht në dhomën e Gregorit; Gregori, për fat, zakonisht shihte vetëm sendin përkatës dhe dorën që e mbante. Pastruesja ndoshta kishte ndër mend t'i merrte përsëri gjërat kur të kishte kohë e rast, ose t'i hidhte të gjitha njëherësh jashtë, por në të vërtetë ato mbetën aty ku kishin rënë që në hedhjen e parë, po të mos ishte Gregori që përdridhej nëpër rrangullat dhe i lëvizte, në fillim i detyruar, sepse s'kishte vend tjetër të lirë për t'u zvarritur, por më vonë me një kënaqësi gjithnjë e më të madhe, megjithëse pas shëtitjeve të tilla, i lodhur për vdekje dhe i trishtuar, nuk lëvizte më me orë të tëra.

Meqë qiramarrësit ndonjëherë e hanin edhe darkën në shtëpi, në dhomën e përbashkët të ndenjes, dera e dhomës së ndenjes mbetej e mbyllur disa mbrëmje, por Gregori hoqi dorë fare lehtë nga hapja e derës, sepse edhe disa mbrëmje kur ajo ishte e hapur nuk e kishte shfrytëzuar, por kishte ndenjur shtrirë, pa e vënë re familja, në cepin më të errët të dhomës së tij. Njëherë, megjithatë, pastruesja e kishte lënë pak hapur derën e dhomës së ndenjes, dhe ajo mbeti ashtu e hapur edhe kur qiramarrësit hynë në mbrëmje dhe u ndez drita. Ata u ulën në krye të tryezës, aty ku dikur rrinin babai, nëna dhe Gregori, shpalosën pecetat dhe morën në dorë thikën e pirunin. Menjëherë u shfaq te dera nëna me një enë me mish, dhe fare pas saj motra me një enë me patate të grumbulluara lart. Ushqimi nxirrte avull të dendur. Qiramarrësit u përkulën mbi enët që u kishin vënë përpara, sikur të

donin t'i shqyrtonin para se të hanin, dhe vërtet ai që rrinte në mes dhe që për dy të tjerët dukej si autoritet, preu një copë mish ende në enë, me sa dukej për të parë nëse ishte mjaft i butë dhe mos duhej kthyer prapa në kuzhinë. Ai mbeti i kënaqur, dhe nëna e motra, që e kishin ndjekur me ankth, filluan të buzëqeshnin duke marrë frymë lirshëm.

Familja vetë hante në kuzhinë. Megjithatë, i ati, para se të shkonte në kuzhinë, hyri në këtë dhomë dhe, me një përkulje të vetme, me kasketën në dorë, i ra rreth e rrotull tryezës. Qiramarrësit u ngritën të gjithë dhe murmuritën diçka në mjekrat e tyre. Kur mbetën vetëm, hëngrën gati në heshtje të plotë. Gregorit i dukej e çuditshme që nga gjithë zhurmat e ndryshme të të ngrënit dalloheshin vazhdimisht dhëmbët e tyre që përtypnin, sikur me këtë t'i tregohej Gregorit se duhen dhëmbë për të ngrënë, dhe se me nofulla pa dhëmbë, qofshin edhe më të bukurat, nuk bën dot asgjë. „Oreks kam, — i tha vetes Gregori i brengosur, — por jo për këto gjëra. Si ushqehen këta qiramarrës, kurse unë po vdes!“

Pikërisht atë mbrëmje — Gregori nuk mbante mend ta kishte dëgjuar violinën gjatë gjithë asaj kohe — ajo u dëgjua nga kuzhina. Qiramarrësit e kishin mbaruar tashmë darkën, ai i mesit kishte nxjerrë një gazetë, u kishte dhënë dy të tjerëve nga një fletë, dhe tani lexonin të mbështetur prapa e pinin duhan. Kur violina filloi të binte, u bënë të vëmendshëm, u ngritën dhe shkuan në majë të gishtave te dera e paradhomës, ku qëndruan të ngjeshur pas njëri-tjetrit. Duhet t'i kishin dëgjuar nga kuzhina, sepse i ati thirri: „Mos u vjen vallë zotërinjve bezdi të rënët? Mund të ndërpritet menjëherë.“ „Përkundrazi, — tha zotëria i mesit, — a nuk do të donte zonjusha të vinte këtu te ne dhe t'i binte këtu në dhomë, ku është shumë më rehat e më ngrohtë?“ „Oh, ju lutem“, thirri i ati, sikur violinisti të ishte ai. Zotërinjtë u kthyen në dhomë dhe pritën. Shpejt erdhi i ati me mbajtësen e notave, nëna me notat dhe motra me violinën. Motra i përgatiti

qetësisht të gjitha për të rënë; prindërit, që nuk kishin dhënë kurrë më parë dhoma me qira dhe prandaj e tepronin në mirësjellje ndaj qiramarrësve, nuk guxonin fare të uleshin në karriget e tyre; i ati u mbështet te dera, me dorën e djathtë të futur midis dy kopsave të xhaketës së mbërthyer të uniformës; nënës, ama, një zotëri i ofroi një karrige, dhe ajo, meqë e la karrigen aty ku e kishte vënë rastësisht zotëria, u ul mënjanë, në një qoshe.

Motra filloi t'i binte; babai dhe nëna ndiqnin me vëmendje, secili nga ana e vet, lëvizjet e duarve të saj. Gregori, i tërhequr nga muzika, ishte guxuar pak më përpara dhe e kishte tashmë kokën në dhomën e ndenjes. Pothuajse nuk habitej që kohët e fundit tregonte kaq pak kujdes ndaj të tjerëve; dikur ky kujdes kishte qenë krenaria e tij. E megjithatë pikërisht tani do të kishte pasur më shumë arsye të fshihej, sepse, për shkak të pluhurit që ishte kudo në dhomën e tij dhe që fluturonte përreth me lëvizjen më të vogël, edhe ai ishte krejt i mbuluar me pluhur; fije, qime, mbetje ushqimesh tërhiqte me vete mbi shpinë e nëpër brinjë; mosinteresimi i tij për gjithçka ishte shumë i madh që të shtrihej, si dikur disa herë në ditë, mbi shpinë dhe të fërkohej pas qilimit. Dhe pavarësisht nga kjo gjendje, nuk kishte asnjë druajtje të përparonte pak mbi dyshemenë pa asnjë njollë të dhomës së ndenjes.

Gjithsesi, askush nuk i kushtonte vëmendje. Familja ishte krejt e zënë me violinën; qiramarrësit, përkundrazi, që në fillim, me duart në xhepat e pantallonave, ishin vendosur shumë afër pas mbajtëses së notave të motrës, aq sa të mund të shihnin të gjithë notat, gjë që me siguri duhej ta shqetësonte motrën, shpejt u tërhoqën duke folur me gjysmë zëri, me kokat ulur, drejt dritares, ku edhe mbetën, të vëzhguar me shqetësim nga i ati. Tani dukej vërtet tepër qartë sikur ishin zhgënjyer në pritjen e tyre për të dëgjuar një violinë të bukur ose argëtuese, sikur ishin ngopur me gjithë shfaqjen dhe po e linin ta prishnin qetësinë e tyre vetëm nga mirësjellja. Sidomos mënyra si e nxirrnin të

gjithë lart tymin e purove nga hunda e goja tregonte nervozizëm të madh. E megjithatë motra i binte kaq bukur. Fytyra i ishte përkulur anash, vështrimet e saj ndiqnin, të vëmendshme e të trishtuara, rreshtat e notave. Gregori u zvarrit edhe pak përpara dhe e mbajti kokën ngjitur pas dyshemesë, që ndoshta të mund t'i takonte vështrimet e saj. A ishte kafshë, që muzika e prekte kaq shumë? I dukej sikur po i shfaqej rruga drejt ushqimit të panjohur që aq shumë e dëshironte. Ishte i vendosur të arrinte deri te motra, ta tërhiqte nga fundi dhe t'i jepte kështu të kuptonte që të vinte me violinën e saj në dhomën e tij, sepse këtu askush nuk e shpërblente muzikën ashtu siç donte ta shpërblente ai. Nuk donte ta linte më të dilte nga dhoma e tij, të paktën jo sa të ishte gjallë; trajta e tij e tmerrshme do t'i hynte në punë për herë të parë; do të ishte njëkohësisht te të gjitha dyert e dhomës së tij dhe do t'u fërshëllente sulmuesve; motra, ama, nuk do të rrinte me të e detyruar, por me dëshirën e vet; do të ulej pranë tij në kanape, do ta përkulte veshin drejt tij, dhe ai atëherë do t'i rrëfente se kishte pasur qëllimin e prerë ta dërgonte në konservator dhe se këtë, po të mos kishte ndërhyrë fatkeqësia, do t'ua kishte thënë të gjithëve Krishtlindjet e shkuara — Krishtlindjet duhej të kishin kaluar tashmë, apo jo? — pa i vënë veshin asnjë kundërshtimi. Pas këtij deklarimi motra do të shpërthente në lot prekjeje, dhe Gregori do të ngrihej deri te supi i saj dhe do t'ia puthte qafën, që ajo, qëkur kishte filluar të shkonte në dyqan, e mbante të zhveshur, pa shirit e pa jakë.

— Zoti Samsa! — i thirri zotëria i mesit të atit dhe, pa thënë asnjë fjalë më shumë, tregoi me gisht tregues Gregorin, që po përparonte ngadalë. Violina heshti, qiramarrësi i mesit fillimisht u buzëqeshi miqve, duke tundur kokën, dhe pastaj vështroi përsëri Gregorin. I ati dukej se e mendonte më të nevojshme t'i qetësonte në fillim qiramarrësit, në vend që të përzinte Gregorin, megjithëse këta nuk ishin aspak të shqetësuar dhe Gregori dukej se i argëtonte më shumë se violina. Ai nxitoi drejt

tyre dhe me krahë të hapur u përpoq t'i shtynte në dhomën e tyre e, njëkohësisht, me trupin e tij t'ua zinte pamjen e Gregorit. Tani ata u zemëruan vërtet pak, nuk dihej më nëse për sjelljen e të atit, apo se tani po e kuptonin që kishin pasur, pa e ditur, një fqinj dhome si Gregori. I kërkuan të atit shpjegime, ngritën nga ana e tyre krahët, tërhiqnin me shqetësim mjekrat dhe vetëm ngadalë tërhiqeshin drejt dhomës së tyre. Ndërkohë motra e kishte kapërcyer hutimin ku kishte rënë pas ndërprerjes së papritur të muzikës; pasi kishte mbajtur një copë herë violinën dhe harkun në duart që i vareshin të lëshuara dhe kishte vazhduar të shikonte notat, sikur të binte ende, u përmend befas, e vuri instrumentin në prehrin e nënës, që rrinte ende në karrige, me vështirësi në frymëmarrje e me mushkëri që i punonin fort, dhe vrapoi në dhomën ngjitur, drejt së cilës qiramarrësit, nën shtytjet e të atit, po afroheshin tashmë më shpejt. U pa se si nën duart e stërvitura të motrës jorganët dhe jastëkët në shtretër fluturonin lart dhe rregulloheshin. Para se zotërinjtë të arrinin në dhomë, ajo i kishte mbaruar shtretërit dhe doli fshehurazi. I ati dukej përsëri aq i pushtuar nga kokëfortësia e tij, sa harroi çdo respekt që, gjithsesi, u detyrohej qiramarrësve. Ai vetëm shtynte e shtynte, derisa, tashmë te dera e dhomës, zotëria i mesit përplasi këmbën si bubullimë dhe e ndali kështu të atin. — Deklaroj me këtë, — tha ai, ngriti dorën dhe kërkoi me sy edhe nënën dhe motrën, — se, duke pasur parasysh gjendjen e neveritshme që sundon në këtë banesë e në këtë familje, — këtu pështyu shkurt e prerë përdhe, — e lë dhomën time menjëherë. Natyrisht, për ditët që kam banuar këtu nuk do të paguaj as gjënë më të vogël; përkundrazi, do ta mendoj edhe nëse nuk do të dal kundër jush me ndonjë kërkesë — më besoni — shumë të lehtë për t'u përligjur. — Heshti dhe vështroi drejt përpara, sikur të priste diçka. Vërtet, dy miqtë e tij ndërhynë menjëherë me fjalët: — Edhe ne e lëmë menjëherë. — Atëherë ai kapi dorezën dhe e mbylli derën me krismë.

I ati u lëkund, duke kërkuar me duar një mbështetje, drejt kolltukut të tij dhe u lëshua në të; dukej sikur po shtrihej për dremitjen e tij të zakonshme të mbrëmjes, por tundja e fortë e kokës, që dukej sikur s'mbahej më, tregonte se nuk po flinte aspak. Gregori kishte ndenjur gjatë gjithë kohës i qetë në vendin ku e kishin zënë qiramarrësit. Zhgënjimi për dështimin e planit të tij, por ndoshta edhe dobësia e shkaktuar nga uria e gjatë, e bënin të pamundur të lëvizte. Kishte frikë, me njëfarë sigurie, se që në çastin tjetër do t'i shembej mbi kokë gjithçka, dhe priste. As violina nuk e trembi, që, nga gishtat e dridhur të nënës, i ra nga prehri dhe lëshoi një tingull që jehoi.

— Prindër të dashur, — tha motra dhe, si hyrje, goditi me dorë tryezën, — kështu nuk shkon më. Në qoftë se ju ndoshta nuk e kuptoni, unë e kuptoj. Nuk dua ta shqiptoj emrin e vëllait tim para këtij përbindëshi, dhe prandaj them vetëm: duhet të përpiqemi ta heqim qafe. Kemi bërë gjithçka që është në dorë të njeriut për ta mbajtur e për ta duruar; besoj se askush nuk mund të na bëjë as qortimin më të vogël.

— Ka një mijë herë të drejtë, — tha i ati me vete. Nëna, që ende nuk merrte dot frymë mjaftueshëm, filloi të kollitej mbytur në dorën që kishte vënë përpara gojës, me një shprehje të çmendur në sy.

Motra nxitoi te nëna dhe ia mbajti ballin. I ati dukej se nga fjalët e motrës kishte arritur në mendime më të caktuara; ishte ulur drejt, luante me kasketën e tij të shërbyesit midis pjatave që kishin mbetur ende mbi tryezë nga darka e qiramarrësve, dhe herë pas here vështronte Gregorin e qetë.

— Duhet të përpiqemi ta heqim qafe, — i tha motra tani vetëm të atit, sepse nëna, nga kolla, nuk dëgjonte asgjë, — do t'ju vrasë të dyve, e shoh që po vjen. Kur duhet të punosh kaq rëndë si ne të gjithë, nuk mund ta durosh edhe në shtëpi këtë mundim të përjetshëm. As unë s'mundem më. — Dhe shpërtheu në të qarë

aq fort, sa lotët i rrodhën mbi fytyrën e nënës, nga e cila ajo i fshinte me lëvizje mekanike të dorës.

— Bija ime, — tha i ati me dhembshuri dhe me një mirëkuptim që binte në sy, — po ç'duhet të bëjmë?

Motra vetëm ngriti supet, si shenjë e hutimit që e kishte pushtuar tani, gjatë të qarit, ndryshe nga siguria e saj e mëparshme.

— Sikur të na kuptonte, — tha i ati gjysmë duke pyetur; motra, mes të qarit, tundi fort dorën, si shenjë se as që bëhej fjalë për këtë.

— Sikur të na kuptonte, — përsëriti i ati dhe, duke mbyllur sytë, e përvetësoi bindjen e motrës se kjo ishte e pamundur, — atëherë ndoshta mund të merreshim vesh me të. Por kështu...

— Duhet të ikë, — thirri motra, — kjo është e vetmja rrugë, babë. Duhet vetëm të përpiqesh ta heqësh nga mendja se është Gregori. Që e kemi besuar këtë kaq gjatë, kjo është fatkeqësia jonë e vërtetë. Po si mund të jetë Gregori? Sikur të ishte Gregori, do ta kishte kuptuar prej kohësh se njerëzit nuk mund të jetojnë bashkë me një kafshë të tillë, dhe do të kishte ikur me dëshirën e vet. Atëherë nuk do të kishim vëlla, por do të mund të vazhdonim të jetonim dhe do ta nderonim kujtimin e tij. Kurse kështu, kjo kafshë na ndjek, i përzë qiramarrësit, me sa duket do ta zërë gjithë banesën dhe do të na lërë të flemë në rrugë. Shiko, babë, — bërtiti ajo befas, — po fillon përsëri! — Dhe me një tmerr krejt të pakuptueshëm për Gregorin, motra madje e la nënën, u shty me të vërtetë nga karrigia e saj, sikur të donte më mirë ta sakrifikonte nënën sesa të rrinte pranë Gregorit, dhe nxitoi pas të atit, i cili, i ngacmuar vetëm nga sjellja e saj, u ngrit edhe ai dhe i ngriti përgjysmë krahët përpara saj, si për ta mbrojtur.

Por Gregorit as që i shkonte ndër mend të donte të trembte dikë, e aq më pak motrën e tij. Kishte filluar vetëm të rrotullohej, që të shkonte prapa në dhomën e tij, dhe kjo, sigurisht, binte shumë në sy, sepse, për shkak të gjendjes së tij të vuajtur, gjatë rrotullimeve të vështira duhej të ndihmohej me kokë, të cilën

e ngrinte shumë herë dhe e përplaste pas dyshemesë. U ndal dhe vështroi përreth. Qëllimi i tij i mirë dukej se ishte kuptuar; kishte qenë vetëm një tmerr i çastit. Tani të gjithë e shikonin në heshtje e të trishtuar. Nëna rrinte shtrirë në karrigen e saj, me këmbët të shtrira e të ngjeshura pas njëra-tjetrës, sytë gati i mbylleshin nga rraskapitja; i ati dhe motra rrinin ulur pranë njëri-tjetrit, motra ia kishte hedhur dorën rreth qafës të atit.

„Tani ndoshta mund të rrotullohem“, mendoi Gregori dhe e filloi përsëri punën. Nuk e mbante dot gulçimin nga mundimi dhe duhej edhe të pushonte herë pas here. Përveç kësaj, askush nuk e nxitonte, gjithçka i ishte lënë atij vetë. Kur e mbaroi rrotullimin, filloi menjëherë të shkonte drejt prapa. U habit nga largësia e madhe që e ndante nga dhoma e tij, dhe nuk e kuptonte fare si, me dobësinë e tij, e kishte bërë pak më parë të njëjtën rrugë gati pa e vënë re. Duke menduar vetëm të zvarritej shpejt, mezi e vuri re se asnjë fjalë, asnjë thirrje e familjes nuk e shqetësonte. Vetëm kur ishte tashmë te dera, e ktheu kokën, jo plotësisht, sepse ndjeu që i ngurtësohej qafa, gjithsesi pa ende se pas tij nuk kishte ndryshuar asgjë, vetëm motra ishte ngritur. Vështrimi i tij i fundit preku nënën, që tani e kishte zënë gjumi krejt.

Sapo hyri brenda në dhomën e tij, dera u shty me nxitim, u mbërthye me shul dhe u kyç. Nga zhurma e papritur pas tij Gregori u tremb aq shumë, sa iu përkulën këmbëzat. Ishte motra që kishte nxituar kështu. Kishte qëndruar tashmë drejt aty dhe kishte pritur, pastaj ishte hedhur përpara me hap të lehtë, Gregori nuk e kishte dëgjuar fare të vinte, dhe u thirri prindërve një „Më në fund!“, ndërsa rrotullonte çelësin në bravë.

„Po tani?“ e pyeti veten Gregori dhe vështroi përreth në errësirë. Shpejt zbuloi se tani nuk mund të lëvizte më fare. Nuk u habit për këtë, përkundrazi, i dukej e panatyrshme që deri tani kishte mundur vërtet të lëvizte me këto këmbëza të holla. Përveç kësaj, ndihej relativisht rehat. Kishte, sigurisht, dhimbje në gjithë trupin, por i dukej sikur ato po dobësoheshin gradua-

lisht gjithnjë e më shumë dhe më në fund do të zhdukeshin krejt. Mollën e kalbur në shpinë dhe vendin e përflakur përreth, të mbuluar krejt me pluhur të butë, mezi i ndiente më. Familjen e kujtonte me mallëngjim e me dashuri. Mendimi i tij se duhej të zhdukej ishte, ndoshta, edhe më i vendosur se ai i motrës. Në këtë gjendje mendimesh të zbrazëta e paqësore mbeti derisa ora e kambanores ra tri të mëngjesit. Fillimin e zbardhjes së përgjithshme jashtë dritares e përjetoi ende. Pastaj koka i ra krejt poshtë pa dëshirën e tij, dhe nga flegrat e hundës i doli dobët fryma e fundit.

Kur erdhi pastruesja herët në mëngjes — nga forca dhe nxitimi i madh, i përplaste të gjitha dyert aq fort, sado herë që i ishin lutur të mos e bënte, sa që nga ardhja e saj në gjithë banesën nuk ishte më i mundur një gjumë i qetë — gjatë vizitës së saj të zakonshme të shkurtër te Gregori nuk gjeti në fillim asgjë të veçantë. Mendoi se ai rrinte shtrirë kaq pa lëvizur me qëllim dhe po bënte të fyerin; i besonte çdo zgjuarësi të mundshme. Meqë rastësisht e mbante në dorë fshesën e gjatë, u përpoq t'i bënte Gregorit gudulisje me të që nga dera. Kur as kështu nuk pati sukses, u nevrikos dhe e shtyu pak Gregorin, dhe vetëm kur e kishte shtyrë nga vendi pa asnjë rezistencë, iu ngjall vëmendja. Kur shpejt e kuptoi gjendjen e vërtetë, zgurdulloi sytë, fishkëlleu me vete, por nuk u vonua shumë, po hapi me vrull derën e dhomës së gjumit dhe thirri me zë të lartë në errësirë: „Shikoni pak, ka ngordhur; ja ku e keni, ngordhur fare!“

Bashkëshortët Samsa rrinin ulur drejt në shtratin martesor dhe iu desh ta kapërcenin tmerrin nga pastruesja, para se të arrinin ta kuptonin lajmin e saj. Por pastaj zoti dhe zonja Samsa dolën me ngut nga shtrati, secili nga ana e vet, zoti Samsa hodhi jorganin mbi supe, zonja Samsa doli vetëm me këmishë nate; kështu hynë në dhomën e Gregorit. Ndërkohë ishte hapur edhe dera e dhomës së ndenjes, ku flinte Greta që kur kishin ardhur qiramarrësit; ishte krejt e veshur, sikur të mos kishte fjetur

fare, dhe edhe fytyra e saj e zbehtë dukej se e vërtetonte këtë. „I vdekur?“ tha zonja Samsa dhe vështroi pyetëse pastruesen, megjithëse mund t'i kontrollonte vetë të gjitha, madje edhe pa kontroll mund ta kuptonte. „Po si jo!“ tha pastruesja dhe, si provë, e shtyu kufomën e Gregorit me fshesë edhe një copë të mirë mënjanë. Zonja Samsa bëri një lëvizje, sikur të donte ta ndalte fshesën, por nuk e bëri. „Hë, — tha zoti Samsa, — tani mund ta falënderojmë Zotin.“ Ai bëri kryq, dhe të tri gratë e ndoqën shembullin e tij. Greta, që nuk ia ndante sytë kufomës, tha: „Shikoni sa i dobët ishte. Kishte kaq kohë që nuk hante gjë. Ushqimet dilnin ashtu siç hynin.“ Vërtet, trupi i Gregorit ishte krejt i sheshtë dhe i tharë; këtë e kuptoje në të vërtetë vetëm tani, që nuk e ngrinin më këmbëzat dhe asgjë tjetër nuk ta tërhiqte vështrimin.

— Eja, Greta, hyr pak tek ne, — tha zonja Samsa me një buzëqeshje melankolike, dhe Greta, jo pa hedhur sytë prapa nga kufoma, shkoi pas prindërve në dhomën e gjumit. Pastruesja e mbylli derën dhe e hapi krejt dritaren. Ndonëse ishte ende herët në mëngjes, ajrit të freskët i ishte përzier tashmë diçka e vakët. Ishte, në fund të fundit, fundi i marsit.

Nga dhoma e tyre dolën të tre qiramarrësit dhe vështruan përreth të habitur për mëngjesin e tyre; i kishin harruar. „Ku është mëngjesi?“ e pyeti zotëria i mesit me inat pastruesen. Por ajo vuri gishtin te goja dhe pastaj u bëri shenjë me nxitim e në heshtje zotërinjve të vinin në dhomën e Gregorit. Ata erdhën dhe qëndruan pastaj, me duart në xhepat e xhaketave të tyre disi të konsumuara, rreth kufomës së Gregorit, në dhomën tashmë krejt të ndriçuar.

Atëherë u hap dera e dhomës së gjumit dhe zoti Samsa doli me uniformën e tij, me të shoqen në njërin krah dhe të bijën në tjetrin. Të gjithë kishin qarë pak; Greta herë pas here e shtypte fytyrën pas krahut të të atit.

— Largohuni menjëherë nga banesa ime! — tha zoti Samsa dhe tregoi derën, pa i lëshuar gratë nga krahët. — Ç'doni të thoni me këtë? — tha zotëria i mesit, disi i hutuar, dhe buzëqeshi me ëmbëlsi. Dy të tjerët i mbanin duart pas shpine dhe i fërkonin pa pushim, si në pritje të gëzuar të një grindjeje të madhe, që megjithatë duhej të përfundonte në favor të tyre. — Dua të them pikërisht atë që them, — u përgjigj zoti Samsa dhe u nis, në një rresht me dy shoqëruese të tij, drejt qiramarrësit. Ky fillimisht qëndroi i heshtur dhe vështroi përdhe, sikur gjërat në kokën e tij të renditeshin në një rend të ri. — Atëherë po ikim, — tha pastaj dhe e vështroi zotin Samsa nga poshtë, sikur, në një përulësi që e kishte pushtuar befas, të kërkonte edhe për këtë vendim një leje të re. Zoti Samsa vetëm i tundi kokën disa herë shkurt, me sy të zgurdulluar. Pas kësaj zotëria shkoi vërtet menjëherë me hapa të gjatë në paradhomë; dy miqtë e tij kishin dëgjuar me vëmendje një copë herë, me duar krejt të qeta, dhe tani formalisht kërcyen pas tij, si nga frika se zoti Samsa mund të hynte në paradhomë para tyre dhe ta ndërpriste lidhjen me prijësin e tyre. Në paradhomë, që të tre morën kapelat nga varësja, nxorën bastunët nga mbajtësja e bastunëve, u përkulën pa folur dhe dolën nga banesa. Me një mosbesim krejt të pabazë, siç doli, zoti Samsa doli me dy gratë në sheshpushim; të mbështetur pas parmakut, shikuan se si të tre zotërinjtë zbrisnin shkallët e gjata, ngadalë, por pa u ndalur, si zhdukeshin në çdo kat në një kthesë të caktuar të shkallëve dhe pas pak çastesh dilnin përsëri; sa më poshtë arrinin, aq më shumë e humbiste familja Samsa interesin për ta, dhe kur një çirak kasapi, me tabakanë mbi kokë, me qëndrim krenar, u ngjit përballë tyre e pastaj lart përmbi ta, zoti Samsa shpejt e la parmakun bashkë me gratë, dhe të gjithë u kthyen në banesën e tyre si të lehtësuar.

Vendosën ta kalonin ditën e sotme duke pushuar e duke shëtitur; këtë ndërprerje të punës jo vetëm që e kishin merituar, por e kishin edhe patjetër të nevojshme. Dhe kështu u ulën në tryezë

dhe shkruan tri letra për t'u justifikuar, zoti Samsa drejtorisë së tij, zonja Samsa porositësit të saj dhe Greta pronarit të saj. Ndërsa shkruanin, hyri pastruesja për të thënë se po ikte, sepse puna e saj e mëngjesit kishte mbaruar. Të tre që shkruanin vetëm tundën kokën në fillim, pa ngritur sytë; vetëm kur pastruesja ende nuk donte të largohej, ngritën sytë të nevrikosur. „Hë?“ pyeti zoti Samsa. Pastruesja qëndronte te dera duke buzëqeshur, sikur të kishte për t'i njoftuar familjes një lumturi të madhe, por do ta bënte këtë vetëm po ta pyesnin me hollësi. Pendla e vogël e strucit, gati drejt, mbi kapelën e saj, që e kishte nevrikosur zotin Samsa gjatë gjithë kohës që ajo kishte shërbyer aty, lëkundej lehtë në të gjitha drejtimet. „Hë, ç'doni në të vërtetë?“ pyeti zonja Samsa, të cilën pastruesja e respektonte më shumë se të tjerët. „Po, — u përgjigj pastruesja, dhe nga e qeshura dashamirëse nuk mundi të vazhdonte menjëherë, — pra, si do të hiqet që këtej ajo gjëja aty ngjitur, për këtë nuk keni pse të shqetësoheni. U rregullua.“ Zonja Samsa dhe Greta u përkulën mbi letrat e tyre, sikur të donin të vazhdonin të shkruanin; zoti Samsa, që e vuri re se pastruesja donte tani të fillonte t'i përshkruante të gjitha me hollësi, e ndali këtë me vendosmëri, me dorën të shtrirë. Por meqë nuk e lanë të tregonte, ajo u kujtua për ngutin e madh që kishte, thirri, me sa dukej e fyer: „Mirupafshim të gjithëve“, u kthye me furi dhe doli nga banesa duke i përplasur dyert në mënyrë të tmerrshme.

— Në mbrëmje do ta pushojmë, — tha zoti Samsa, por nuk mori përgjigje as nga e shoqja, as nga e bija, sepse pastruesja dukej se ua kishte prishur përsëri qetësinë që mezi e kishin gjetur. Ato u ngritën, shkuan te dritarja dhe qëndruan aty, të përqafuara. Zoti Samsa u kthye në kolltukun e tij nga ato dhe i vështroi një copë herë në heshtje. Pastaj thirri: — Ejani pra këtu. Lërini më në fund gjërat e vjetra. Dhe kini pak kujdes edhe për mua. — Gratë iu bindën menjëherë, nxituan drejt tij, e përkëdhelën dhe i mbaruan shpejt letrat.

Pastaj që të tre dolën bashkë nga banesa, gjë që nuk e kishin bërë prej muajsh, dhe shkuan me tramvaj jashtë qytetit, në natyrë. Vagoni, ku rrinin vetëm ata, ishte krejt i përshkuar nga dielli i ngrohtë. Duke u mbështetur rehat prapa në ndenjëset e tyre, biseduan për perspektivat e së ardhmes, dhe doli se këto, po t'i shikoje më nga afër, nuk ishin aspak të këqija, sepse vendet e punës të të treve, për të cilat, në të vërtetë, ende nuk e kishin pyetur njëri-tjetrin, ishin jashtëzakonisht të favorshme dhe sidomos premtuese për më vonë. Përmirësimi më i madh i menjëhershëm i gjendjes do të vinte, natyrisht, lehtë me ndërrimin e banesës; tani donin të merrnin një banesë më të vogël dhe më të lirë, por në vend më të mirë dhe në përgjithësi më praktike se e tanishmja, që e kishte zgjedhur Gregori. Ndërsa bisedonin kështu, zotit dhe zonjës Samsa, duke parë të bijën që gjallërohej gjithnjë e më shumë, u shkoi ndër mend gati njëkohësisht se si ajo kohët e fundit, pavarësisht nga gjithë ajo përkujdesje që ia kishte zbehur faqet, ishte çelur në një vajzë të bukur e të plotë. Duke u bërë më të heshtur dhe duke u marrë vesh gati pa e kuptuar me vështrime, menduan se tani do të ishte koha t'i gjenin edhe asaj një burrë të mirë. Dhe ishte për ta si një vërtetim i ëndrrave të tyre të reja dhe i qëllimeve të tyre të mira, kur, në fund të udhëtimit, e bija u ngrit e para dhe e shtriu trupin e saj të ri.